

ปัจจัยที่ทำให้กลายเป็นคนไร้บ้าน: กรณีศึกษาคนไร้บ้าน ในเขตเทศบาลนครขอนแก่น¹

Factors Causing Becoming Homeless: A Case Study of the Homeless in Khon Kaen Municipal¹

วิบูลย์ วัฒนนามกุล^{2*} คณิน เชื้อดวงฟู³ อนุวัฒน์ พลทิพย์³

และสุภณีย์ ประเสริฐสุข⁴

Viboon Wattananamkul^{2*}, Kanin Chueaduangpui³, Anuwat Pontip³

and Supanai Prasertsuk⁴

¹ ส่วนหนึ่งของรายงานการวิจัยของแผนงานวิจัยเพื่อศึกษาข้อมูลสถานการณ์คนไร้บ้าน จังหวัดขอนแก่น ภายใต้โครงการขับเคลื่อนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตคนไร้บ้านแบบบูรณาการ จังหวัดขอนแก่น ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

² ผศ., คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 40002

³ อ., คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม 48000

⁴ หัวหน้ากลุ่มงานคุ้มครองผู้บริโภคและเภสัชสาธารณสุข, สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดหนองบัวลำภู

¹ A Part of Research of Homeless Situation Study Khon Kaen Province, Integrated Homeless Quality of Life Development Project, funded by Thai Health Promotion Foundation

² Asst. Prof., Faculty of Pharmaceutical Sciences, KhonKaen University 40002, Thailand

³ Lecturer, Faculty Liberal Arts And Science, Nakhonphanom University 48000, Thailand

⁴ Head of Public Health Pharmacy and Consumer Protection Department, Nong Bua Lamphu Provincial Health Office, 37000, Thailand

* Corresponding author: E-mail address: viboon@kku.ac.th

(Received: April 25, 2018; Revised: August 16, 2017; Accepted: October 19, 2018)

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ต้องการศึกษาปัจจัยที่ทำให้กลายเป็นคนไร้บ้านในเขตเทศบาลนครขอนแก่น ทีมวิจัยเก็บข้อมูลโดยการพูดคุย สัมภาษณ์เชิงลึก สังกัด ต่อตัวคนไร้บ้านจำนวน 20 คนและญาติของคนไร้บ้าน 3 ครอบครัวเพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีรายละเอียดมากขึ้น และข้อมูลที่มาจากมุมมองที่ต่างกัน เก็บข้อมูลระหว่างพฤศจิกายน พ.ศ.2559 ถึงกรกฎาคม พ.ศ.2560 กระบวนการกลายมาเป็นคนไร้บ้านเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและมีหลายปัจจัย ปัจจัยครอบครัวและส่วนบุคคลที่สำคัญ ได้แก่ ความยากจน การมีการศึกษาที่ต่ำ การมีอาชีพที่ไม่มั่นคง การขาดความอดทน การไม่มีวินัย ปัจจัยกลุ่มนี้ส่งผลให้มีฐานะยากจน ยากที่จะสร้างฐานะให้มั่นคงได้ ทางเลือกของชีวิตมีจำกัด ทุนทางสังคมมีจำกัด งานที่ทำได้จะเป็นงานที่ไม่มั่นคง มีรายได้ต่ำ ครอบครัวไม่สามารถทำหน้าที่ที่ดีในการเป็นตัวรองรับอุ้มชูเมื่อยามพลัดพลาดทั้งจากการใช้ชีวิตหรือจากอาชีพ คนไร้บ้านบางคนมีความขัดแย้งกับครอบครัว ไม่สามารถอาศัยอยู่ร่วมกับครอบครัวอีกต่อไป จนต้องออกมาใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะ นอกจากนี้ งานวิจัยชิ้นนี้ยังพบว่า การติดเหล้าอย่างหนักก็มีส่วนทำให้กลายมาเป็นคนไร้บ้านได้ ปัจจัยเชิงโครงสร้างทางสังคม เป็นอีกกลุ่มปัจจัยที่เป็นเหมือนตัวกำหนดบริบทสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้คนบางคนกลายมาเป็นคนไร้บ้าน ปัจจัยดังกล่าว ได้แก่ คุณภาพการศึกษาที่ต่ำ การเรียนในระดับเบื้องต้นไม่ได้ช่วยในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพได้ ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้เป็นตัวบ่มเพาะ ทำให้กลุ่มเสี่ยงที่จะเป็นคนไร้บ้านต้องตกอยู่ในภาวะตกงานซ้ำซาก ซึ่งมักจะใช้เวลาหลายปี และหากไม่สามารถหลุดพ้นจากช่วงนี้ออกมาได้ ในที่สุดก็จะกลายเป็นคนไร้บ้าน

คำสำคัญ: คนไร้บ้าน การไร้บ้าน บ้านไม่มั่นคง

Abstract

This research aimed to study factors causing becoming homeless. The data was collected by talking, in-depth interview, observing 20 homeless, key informants, and with 3 homeless families in order to get the data in detail and from different point of view. Data collection period was between November 2016 and July 2017. Transformation processes to homeless is complicated and there are several related factors. Family and personal factors are poverty, low education, precarious employment, not be patient, and low self control. These factors cause poverty, barriers to build financial stability, limitation of choices and social capital, precarious employment, and low income. Family cannot function as a good buffer to support when people have problems in life or work. Some homeless people have conflict with families and have to be homeless. Structural factors act as context that are suitable to produce homeless people. Low quality education especially in basic education cannot make people have better quality of life. These factors incubate and make risky group to fall into precarious employment period that lasts long for several years. If they cannot get out of this period, they finally become homeless people.

Keywords: Homeless People, Homeless, Precarious Housed

บทนำ

การพัฒนาทางเศรษฐกิจของสังคมเกิดขึ้นมากมาย โดยเฉพาะ ตามหัวเมืองใหญ่ ๆ จังหวัดขอนแก่นเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจค่อนข้างมาก โดยในพ.ศ.2555 ผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดขอนแก่น (Gross Provincial

Products: GPP) มีมูลค่าเท่ากับ 186,432 ล้านบาท ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดต่อหัว (Per Capita GPP) เท่ากับ 107,065 บาทต่อปี [1] ขณะที่พ.ศ.2547 ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดตามราคาประจำปีเท่ากับ 93,643.3 ล้านบาท และมีผลิตภัณฑ์จังหวัดต่อคน ประมาณ 56,141 บาทต่อคน [2] เห็นได้ว่าทั้งผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด และ ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดต่อหัวเพิ่มขึ้นเกือบเท่าตัวในช่วงเวลา 9 ปี

การพัฒนาที่ส่งผลต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม ส่งผลต่อวิถีคิด และการใช้ชีวิตของคนในสังคม โดยมีคนจำนวนหนึ่งที่หลุดออกจากการพัฒนา กลายเป็นคนเร่ร่อนไร้บ้าน ทั้งนี้ ในพ.ศ.2557 มีการสำรวจคนไร้บ้านในเขต เทศบาลนครขอนแก่นพบว่า มีคนเร่ร่อนไร้บ้านอาศัยอยู่ตามพื้นที่สาธารณะต่าง ๆ จำนวน 136 คน พบปัญหาที่กระทบต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีหลายประการ เช่น การพักอาศัยอยู่ตามที่สาธารณะต่าง ๆ การไม่มีบัตรประชาชนร้อยละ 41.2 ว่างงาน ร้อยละ 19.1 เจ็บป่วยและพิการ ร้อยละ 14.7 ตีมีเครื่องตีมีมีแอลกอฮอล์ประจำทุกวัน ร้อยละ 32.5 มีอาการผิดปกติทางจิต วิกลจริต ร้อยละ 2.2 เป็นต้น ซึ่งสะท้อนถึงการมี คุณภาพชีวิตประจำวันที่ไม่ดีนัก [3]

ที่ผ่านมา มีงานวิจัยจำนวนหนึ่ง เช่น โลกของคนไร้บ้าน [4] วิถีชีวิตคนไร้ บ้าน: หลากหลาย ณ ชายขอบของเมือง [5] คนไร้บ้าน: การเดินทางสู่ความโดดเดี่ยว [6] หรืองานชิ้นอื่น ๆ ที่พยายามทำความเข้าใจต่อคนไร้บ้านในประเทศไทย แต่ ความเข้าใจผิด ๆ ต่อคนเร่ร่อน ไร้บ้านก็ยังคงพบเห็นได้ทั่วไปในหลายมุมมองและ ประเด็น เช่น คนไร้บ้านเป็นคนพิการและมีปัญหาทางจิต คนไร้บ้านเป็นคนต่างด้าว คนไร้บ้านเป็นคนไม่มีบ้าน ไม่มีครอบครัว คนไร้บ้านไม่มีศักยภาพในการทำมาหากิน คนไร้บ้านงอมืองอเท้า รอรับแต่ความช่วยเหลือ การเป็นคนไร้บ้าน เกิดจากความ ยากจน คนไร้บ้านเป็นคนอันตราย สิ่งที่ยช่วยแก้ปัญหาคนไร้บ้าน คือ บ้านและอาชีพ เท่านั้น เป็นต้น [7] ความเข้าใจเหล่านี้เป็นจริงเพียงบางส่วน แต่คนจำนวนไม่น้อยก็ ยังเหมารวมว่าคนไร้บ้านมีลักษณะดังกล่าว

ข้อมูลจากการสำรวจทั้งในเขตเทศบาลนครขอนแก่นและในกรุงเทพฯ ทำให้เห็นภาพรวมของ คนไร้บ้านได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม การสำรวจมีข้อจำกัดที่ไม่สามารถดึงข้อมูลเชิงลึกออกมาได้ ทำให้ความเข้าใจบางอย่างยังจำกัดอยู่ เช่น การสำรวจในเขตเทศบาลนครขอนแก่น ถามว่าต้องการที่พักชั่วคราวเพื่อตั้งหลักชีวิตหรือไม่ มีคนไร้บ้านตอบว่า “ไม่ต้องการ” ร้อยละ 19.9 (27 คน) ซึ่งหากดูคำตอบของผู้ที่ตอบว่าไม่ต้องการพบว่า มี 4 คนที่ให้เหตุผลว่า มีบ้านอยู่ในชุมชนแออัด และอีก 5 คนต้องการกลับไปอยู่กับครอบครัว อย่างไรก็ตาม หากหัก 9 คนนี้ออกจะได้ผู้ที่ไม่ต้องการที่พักชั่วคราว ร้อยละ 13.3 (18 คน) ซึ่งไม่ทราบถึงเหตุผลเชิงลึกว่าทำไมถึงไม่ต้องการที่พักพิงชั่วคราว

การสำรวจข้อมูลคนไร้บ้านในกรุงเทพฯ พ.ศ.2559 [7] พบว่า คนไร้บ้านที่สำรวจดื่มสุรา ร้อยละ 41 โดยส่วนใหญ่ดื่มวันละ 1-2 แก้ว สัปดาห์ละ 2-3 วัน และดื่มเบียร์ ร้อยละ 21 โดยดื่มวันละ 1 ขวดหรือ 1-2 กระป๋อง แต่ไม่บ่อยเท่าสุรา ทั้งนี้ การสำรวจดังกล่าวไม่ได้อภิปรายว่า การดื่มสุราหรือเบียร์ เป็นปัจจัยหรือมีส่วนในการทำให้กลายมาเป็นคนไร้บ้าน หรือเพราะได้กลายมาเป็นคนไร้บ้านแล้วทำให้เขาดื่มสุราหรือดื่มเบียร์

ความจริงและความเข้าใจต่อกลุ่มคนไร้บ้านในเขตเทศบาลนครขอนแก่น ส่วนหนึ่งได้จากการเรียนรู้จากการวิจัยที่ผ่านมา ทั้งจากในประเทศและจากต่างประเทศ แต่การทำวิจัยในพื้นที่ดังกล่าว ก็ยังมีความจำเป็น ทั้งนี้ เนื่องจากปัจจัยของบริบทที่ไม่เหมือนกับงานวิจัยที่มีมาก่อนหน้านี้ และช่วงระยะเวลาที่แตกต่างกันที่อาจจะส่งผลต่อความเป็นคนไร้บ้านได้

ความเข้าใจที่ถูกต้องถึงวิถีชีวิตของคนไร้บ้านในแง่มุมต่าง ๆ เป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐาน ที่จะเป็นตัวกำหนดทัศนคติของคนทั่วไปที่มีต่อคนกลุ่มนี้ และยังเป็นสิ่งสำคัญที่สามารถใช้วางแผนในการทำงานกับคนเร่ร่อนไร้บ้าน หรือแม้กระทั่งกลุ่มคนที่มีความเสี่ยงที่จะกลายเป็นคนเร่ร่อนไร้บ้านได้

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้กลายเป็นคนไร้บ้านในเขตเทศบาลนครขอนแก่น

ระเบียบวิธีการศึกษา

ทีมวิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับคนไร้บ้าน ทั้งที่เป็นของประเทศไทยและต่างประเทศเพื่อทำความเข้าใจถึงลักษณะ การใช้ชีวิต ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง สถานการณ์ของคนไร้บ้าน และอื่น ๆ ข้อมูลที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม นอกจากเป็นการสร้างพื้นฐานความเข้าใจต่อความเป็นคนไร้บ้านแล้วยังถูกใช้ในการออกแบบเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลด้วย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการภาคสนามที่ทีมวิจัยมีส่วนร่วมในการทำโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นคนไร้บ้านในเขตเทศบาลนครขอนแก่น ทีมวิจัยได้เลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจง และเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เจาะลึกและการสังเกต โดยได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งหมด 20 คนอิสระ ทั้งนี้ ได้ตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้มาด้วยการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) โดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการที่ต่างกันและการนำข้อมูลที่ได้จากบุคคลต่าง ๆ มาเปรียบเทียบกับกัน ในระหว่างช่วงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2559 ถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2560

เนื่องจากทีมวิจัยส่วนใหญ่ได้มีส่วนร่วมในการทำโครงการกับคนไร้บ้านอยู่แล้ว ทำให้ทีมวิจัยมีความคุ้นเคยกับกลุ่มเป้าหมายพอสมควร ดังนั้น การเข้าถึงคนไร้บ้านจึงสามารถเข้าถึงได้โดยตรง หรือในบางกรณีก็อาศัยทีมทำงานโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ช่วยประสานนัดหมายพูดคุย หรือบางกรณีก็ประสานผ่านคนไร้บ้านที่ทีมวิจัยรู้จักคุ้นเคยอยู่ก่อนแล้ว

พื้นที่ที่เก็บข้อมูลเป็นพื้นที่ที่ผู้ให้ข้อมูลหลักใช้ชีวิตอยู่ ผู้วิจัยเป็นฝ่ายเดินทางเข้าไปพูดคุยด้วย เช่น บริเวณศาลเจ้าพ่อหลักเมืองขอนแก่นที่คนไร้บ้านมาดูหนังกลางแปลงที่ฉายแก่บนเจ้าพ่อ ที่นั่งรอของผู้โดยสารที่สถานีขนส่งผู้โดยสาร

จังหวัดขอนแก่น แห่งที่ 1 (บขส.ขอนแก่น) ซึ่งคนไร้บ้านจำนวนหนึ่งใช้เป็นที่พักนอน
เป็นต้น ทั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้สถานที่และเวลาตามให้ผู้ให้ข้อมูลหลักสะดวกเป็นสำคัญ

ในการพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลหลักทุกรายที่ทีมวิจัยจะแนะนำตัวเอง บอก
วัตถุประสงค์ของการวิจัย ขออนุญาตพูดคุยเก็บข้อมูล ขออนุญาตบันทึกเสียง ชี้แจงว่า
ชื่อ นามสกุลของผู้ให้ข้อมูลจะไม่ถูกเปิดเผย จะใช้ชื่อสมมติเท่านั้น และถ้าต้องการ
หยุดให้สัมภาษณ์ตอนไหนก็ได้

ข้อมูลที่ได้จะถูกนำเข้าพิจารณาร่วมกันในทีมวิจัย ทั้งนี้ เพื่อทำความเข้าใจ
และเรียนรู้จากข้อมูลที่ได้ พร้อมกับตั้งคำถามเพิ่มเติมจากข้อมูลที่ได้ เพื่อใช้สำหรับ
เก็บข้อมูลในการลงพื้นที่คราวถัดไป

ข้อมูลที่ได้ นอกจากจะได้โดยตรงจากผู้ให้ข้อมูลหลักแล้ว ผู้วิจัยยังหา
ข้อมูลจากคนรอบข้างที่เกี่ยวข้องหรือรู้จักกับกลุ่มเป้าหมายด้วย ทั้งนี้ อาจเป็นการ
หาข้อมูลเพิ่มเติมหรือบางกรณีเป็นการตรวจสอบความชัดเจนของข้อมูล ผู้ที่
เกี่ยวข้องกับผู้วิจัยได้พูดคุยด้วยมีทั้งที่เป็นคนไร้บ้านด้วยตนเอง ทีมงานที่ทำงานโครงการ
พัฒนาคุณภาพชีวิตกับคนไร้บ้าน ประธานชุมชนที่รู้จักกับคนไร้บ้าน และที่น่าสนใจ
และให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการเข้าใจชีวิตคนไร้บ้านได้ดี คือ ญาติของคนไร้บ้าน

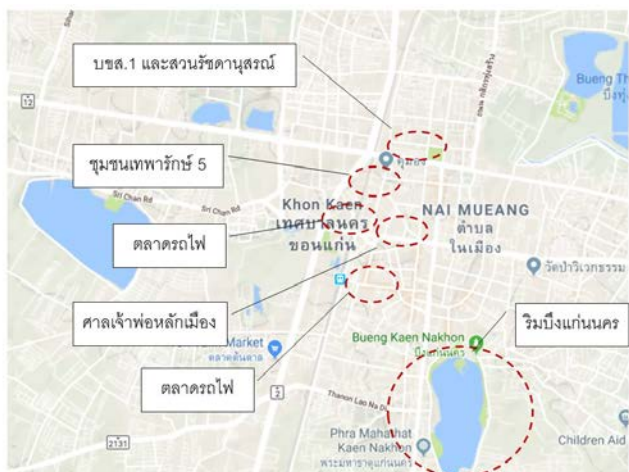
การไปพูดคุยกับญาติของคนไร้บ้านเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตจากการ
ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับคนไร้บ้านที่ผ่านมา ซึ่งพบว่างานวิจัยที่ผ่านมาแทบ
ทั้งหมดได้ข้อมูลจากตัวคนไร้บ้าน ทำให้เกิดคำถามว่ามีอะไรบ้างที่คนไร้บ้านไม่
เปิดเผยหรือไม่อยากเล่าให้เราฟัง แต่เนื่องจากการเข้าถึงญาติของกลุ่มเป้าหมายเป็น
สิ่งที่ยาก ทำให้ทีมวิจัยสามารถพูดคุยกับญาติของคนไร้บ้านได้เพียง 3 รายเท่านั้น
โดยผู้วิจัยและตัวคนไร้บ้านได้ไปพูดคุยกับญาติพร้อม ๆ กัน 2 ราย ส่วนอีก 1 ราย
ผู้วิจัยไปพูดคุยกับญาติพร้อมกับทีมงานพัฒนาอาชีพคนไร้บ้านซึ่งต้องการจะ
สนับสนุนอาชีพแต่ไม่สามารถตามหาตัวคนไร้บ้านได้ จึงไปถามหาจากญาติ

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยชิ้นนี้ได้ข้อมูลจากคนไร้บ้านบางประเภทน้อยมาก เช่น คนที่มีอาการหรือภาวะทางจิต คนที่ติดสารเสพติด คนไร้บ้านที่เป็นเด็กหรือเยาวชน เป็นต้น ผลการศึกษาที่ได้จึงไม่ครอบคลุมคนกลุ่มนี้

ผลการศึกษาและการอภิปรายผล

จังหวัดขอนแก่น มีการสำรวจคนไร้บ้านในเขตเทศบาลนครขอนแก่น 2 ครั้ง คือ พ.ศ. 2558 และ พ.ศ. 2559 ข้อมูลจากการสำรวจ พ.ศ. 2558 พบคนเร่ร่อน/ไร้บ้าน จำนวน 136 คน เป็นเพศชาย 111 คน (ร้อยละ 816) ภูมิลำเนาไทย อายุระหว่าง 17-87 ปี (เฉลี่ย 44.4 ปี) เคยได้รับการศึกษาบ้าง ส่วนใหญ่เป็นระดับประถมศึกษา มีภูมิลำเนาเดิมจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดใกล้เคียง ได้แก่ อุดรธานี บุรีรัมย์ กาฬสินธุ์ และชัยภูมิ ส่วนใหญ่เคยมีครอบครัวมาก่อนและเคยมีบ้านในภูมิลำเนาเดิม กลุ่มวัยทำงานที่มีอายุระหว่าง 34-40 ปี อาศัยทักษะความชำนาญในการทำงานเพื่อการยังชีพ เช่น เก็บของเก่า คัดแยกขยะ รับจ้างรายวันหรือใช้แรงงานในงานก่อสร้าง หรือรับจ้างซ่อมอุปกรณ์ต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีพ

เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2559 มีการสำรวจคนไร้บ้านในเขตเทศบาลนครขอนแก่นขึ้นอีกครั้ง โดยทีมสำรวจได้เตรียมงานล่วงหน้าในการออกแบบสำรวจซักซ้อมความเข้าใจแบบสำรวจ และประสานงานกับคนไร้บ้านในพื้นที่เป้าหมายให้ช่วยประชาสัมพันธ์กับกลุ่มคนไร้บ้านเกี่ยวกับการสำรวจครั้งนี้

ภาพที่ 1 แสดงตำแหน่งที่คนไร้บ้านอยู่ในเขตเทศบาลนครขอนแก่น

ผลการสำรวจพบคนไร้บ้านจำนวน 119 คน เป็นเพศชาย 76 คน เพศหญิง 42 คน และไม่ได้ระบุเพศ 1 คน (ผิดพลาดจากการบันทึก) มีอายุเฉลี่ย 44 ปี น้อยที่สุด 12 ปี มากที่สุด 81 ปี เป็นคนที่มีภูมิลำเนาเดิมอยู่จังหวัดขอนแก่นมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 37.8 ระยะเวลาออกมาเป็นคนไร้บ้าน เฉลี่ย 10 ปี น้อยที่สุด 1 วัน มากที่สุด 46 ปีระดับการศึกษาพบว่า มีตั้งแต่ไม่ได้เรียน ไปจนถึงปริญญาตรี ซึ่งมีเพียง 1 คน ส่วนใหญ่จบระดับประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 64.7

ปัจจัยที่สัมพันธ์กับความเป็นคนไร้บ้าน

คำถามที่มักพบได้บ่อยเมื่อพูดถึงคนไร้บ้าน คือ อะไรทำให้พวกเขาလာมาเป็นคนไร้บ้าน คำถามนี้ถูกถามทั้งจากคนทั่ว ๆ ไป และจากงานวิชาการที่พยายามศึกษาคนไร้บ้าน คำถามนี้มีความสำคัญนอกจากที่จะทำให้เกิดความเข้าใจต่อกลุ่มคนชายขอบกลุ่มนี้ได้แล้ว ยังสำคัญต่อการป้องกันหรือการแก้ปัญหาด้วย โดยปัจจัยที่ทำให้เกิดภาวะไร้บ้านนั้นพบ 2 กลุ่มปัจจัย คือ ปัจจัยของครอบครัวหรือปัจเจก และปัจจัยเชิงโครงสร้างทางสังคม

ปัจจัยครอบครัวยุคและปัจเจก

ครอบครัวเป็นแหล่งหล่อหลอมที่สำคัญของตัวบุคคล ดังนั้น ครอบครัวจึงถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อตัวคน กลุ่มผู้ให้ข้อมูลกับงานวิจัยนี้เกือบทั้งหมดมีฐานะครอบครัวที่ยากจน เป็นเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองหรือมีน้อย ฐานะทางเศรษฐกิจที่ยากจน เป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อไปยังปัจจัยอื่น เช่น การศึกษา อาชีพ เป็นต้น ในหลายกรณีความยากจนทำให้ผู้ที่ให้ข้อมูลกับเราต้องออกไปทำงานในที่อื่น (ที่ไม่ใช่ภูมิสำเนาของตนเอง) ลักษณะงานก็เบ่งงานที่ไม่ได้อาศัยทักษะอะไร เป็นการขายแรงงานทั่วไป ซึ่งรายได้ของงานก็ไม่มาก ความมั่นคงและสวัสดิการก็ต่ำ เมื่อลักษณะงานเป็นอย่างนี้ การเปลี่ยนงานบ่อยจึงเกิดขึ้น

ลักษณะที่ผู้วิจัยพบได้ค่อนข้างบ่อยในกลุ่มผู้ให้ข้อมูล และคนไร้บ้านอื่น คือ การขาดความอดทนและไม่ค่อยมีวินัย คนไร้บ้านหลายคนเล่าให้ฟังถึงอดีตที่เปลี่ยนงานมาหลายครั้ง บางคนได้รับการเสนอให้ทำงานประจำ แต่ก็ทำได้สักพักแล้วก็ลาออก ด้วยเหตุว่าต้องเข้าทำงานเป็นเวลา ไม่มีความเป็นอิสระ

หาญ (นามสมมติ) เคยทำงานเป็นเด็กปั๊ม แต่ก็ทำได้ไม่นาน เพราะไม่เป็นอิสระ ต้องทำงานตามเวลางาน

พี (นามสมมติ) ชายคนไร้บ้านที่เคยทำงานหลายจังหวัด ตอนที่อยู่กรุงเทพ เคยทำงานเป็นผู้ช่วยก๊ากในร้านอาหารญี่ปุ่น ซึ่งเป็นงานที่ตีพอสสมควร มีรายได้เริ่มต้นเดือนละ 18,000 บาท แต่ก็ทำได้ไม่นาน ก็ย้ายไปทำงานภัตตาคารญี่ปุ่นอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งก็ทำได้แค่เดือนเดียว การทำงานที่ต้องมีวินัย ต้องรับผิดชอบในงานของตัวเอง แต่ทำไม่ได้ ทำให้ต้องเปลี่ยนงานบ่อย จากการมีงานที่ตีพอสสมควร แต่ลักษณะของบางคนที่ทำให้ทำงานไม่ได้ ต้องเปลี่ยนงาน เปลี่ยนสถานที่ไปเรื่อย ๆ ในที่สุด พีก็กลายมาเป็นคนไร้บ้าน ช่วงที่เราพบพี เขาอนที่ศาลาริมถนน มีรายได้จากการสานตักแตน เเดินเร่ขายทั่วไป

ในช่วงที่ผู้วิจัยลงพื้นที่ พบว่า ทีมทำงานโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนไร้บ้านพยายามช่วยเหลือให้คนไร้บ้านบางคนที่อยู่แล้วน่าจะทำได้ให้มีอาชีพที่ดีขึ้น

เช่น พี่รัก (นามสมมติ) ได้รับการสนับสนุนอุปกรณ์วัสดุในการทำข้าวขาวยแถว ตลาดใกล้ ๆ บขส.ขอนแก่น ดาว (นามสมมติ) ได้รับการช่วยเหลือให้ทำไส้กรอกอีสานขาย พบว่า ทั้งคู่ทำอาชีพดังกล่าวอยู่ได้ไม่ถึงเดือนก็หยุดขาย โดยอ้างว่าฝนตกบ่อย ไม่สะดวกที่จะมาขายของ อีกกรณีหนึ่ง ทีมงานพยายามหางานให้แก่คนไร้บ้านที่บอกว่าอยากได้งานทำ โดยทีมงานได้ไปติดต่อเจ้าของบริษัทก่อสร้างที่ทีมงานรู้จักมาก่อนแล้วให้ช่วยรับคนไร้บ้านที่คุยกันไว้ก่อนเข้าไปทำงาน โดยนัดให้บริษัทก่อสร้างมาพูดคุยกับคนไร้บ้านที่จะสมัครงานก่อน เมื่อถึงเวลานัดทีมงานและบริษัทก่อสร้างที่ลงไปบริเวณที่คนไร้บ้านผู้นี้ใช้ชีวิตอยู่ กลับต้องรอนานเป็นชั่วโมง ในที่สุดก็ไม่ได้คุยกัน ซึ่งมาทราบภายหลังว่าคนไร้บ้านที่นัดไว้มาเหล้าไม่ได้มาคุยด้วย

รัก คนไร้บ้านที่บัตรประชาชนระบุเป็นเพศชาย แต่เพศสภาพเป็นเพศทางเลือก อายุ 48 ปี พื้นเพและภูมิลำเนาเดิมเป็นคนอีสานที่ครอบครัวเป็นเกษตรกรเรียนจบประถมศึกษาปีที่ 6 และเริ่มออกจากบ้านไปทำงานต่าง ๆ ตอนอายุไม่ถึง 20 ปี รักเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า สาเหตุที่ต้องออกจากบ้านมานอนในที่สาธารณะเพราะมีปัญหาเรื่องการแย่งมรดกที่ดินที่ได้รับแบ่งจากพ่อแม่ ทำให้รักอยู่บ้านไม่ได้ กลัวว่าจะเป็นอันตราย เมื่อผู้วิจัยมีโอกาสพูดคุยด้วยหลายครั้ง ทำให้ได้ข้อมูลเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ รักมีพี่สาวอีกสองคน ทั้งคู่แต่งงานมีครอบครัวแล้ว และปลูกบ้านอยู่ในที่ดินที่เป็นมรดกที่พ่อแม่ให้ พ่อแม่ของรักได้แบ่งที่ดินให้ลูกทั้ง 3 คนอย่างชัดเจน และพี่น้องต่างรู้ดีว่าที่ดินของแต่ละคนมีขอบเขตอยู่ตรงไหน มีพื้นที่เท่าไร ข้อมูลจากรักบอกกับผู้วิจัยว่า ที่ดินเป็นโฉนด ไม่ใช่ นส.3 ก. และได้แบ่งแยกโฉนดออกเป็น 3 ใบ ให้พี่น้องแต่ละคนแล้ว โดยรักได้รับ 13 ไร่ ส่วนพี่สาวอีก 2 คนได้ 13 ไร่ และ 25 ไร่ แต่เมื่อผู้วิจัยมีโอกาสเดินทางพร้อมกับรักไปเยี่ยมพี่สาวทั้งสอง ข้อมูลที่ได้จากพี่สาวทั้งสองเรื่องที่ดิน คือ พ่อแม่ได้แบ่งให้พี่น้องทั้งสามคนแล้วอย่างชัดเจนว่า ใครได้ที่ดินไหน มีพื้นที่เท่าไร แต่เอกสารสิทธิ์เป็นที่ยก. ไม่ใช่โฉนด และไม่มีการแบ่งแยกเอกสารสิทธิ์ออกเป็น 3 ฉบับ เมื่อมีโอกาสถามพี่สาวทั้งสองเป็นการส่วนตัวตอนที่รักไม่อยู่เกี่ยวกับปัญหาการแย่งมรดก พี่สาวทั้งสองยืนยันหนักแน่นว่าเรื่องนี้ไม่เป็นความจริง

บางครั้งอาจมีการทะเลาะกันบ้างเหมือนครอบครัวอื่น ๆ ทั่วไป แต่ไม่มีเรื่องแย่งมรดก พี่ทั้งสองคนอยากให้รักมาอยู่ที่บ้าน และเห็นว่ารักมีอายุมากขึ้นแล้วจึงอยากให้กลับมาอยู่บ้าน ไม่ต้องเร่ร่อน ที่ทำกินก็มี

รักเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า ญาติที่บ้านรู้ว่าเขาใช้ชีวิตแบบคนไร้บ้าน นอนบนเก้าอี้ที่ผู้โดยสารรอนั่งตอนกลางวัน ตอนกลางคืนไม่มีรถวิ่ง ที่นั่งรอรถจะว่าง รักจึงใช้เป็นที่นอน ซึ่งก็มีคนไร้บ้านคนอื่น ๆ นอนบริเวณนี้เช่นกัน แต่เมื่อผู้วิจัยมีโอกาสนำให้พี่สาวทั้งสองฟังถึงการใช้ชีวิตของรักแบบคนไร้บ้าน พี่สาวทั้งสองแสดงสีหน้าประหลาดใจ และดูกังวลต่อการใช้ชีวิตแบบนี้ เพราะไม่ทราบมาก่อนว่ารักใช้ชีวิตแบบคนไร้บ้าน ซึ่งต่างไปจากที่รักบอกผู้วิจัยว่าพี่สาวทั้งสองรู้ตัวตนเองใช้ชีวิตแบบคนไร้บ้าน

เมื่อถามถึงชีวิตในช่วงที่ยังอยู่บ้านในวัยเด็ก พี่สาวเล่าให้ฟังว่า อยู่บ้านไม่เคยช่วยงานบ้านเลย พาไปทีนาเพื่อให้ช่วยทำงาน ก็แอบหนีกลับมานั่งเล่นอยู่บ้าน ชอบหนีเที่ยวกับเพื่อน ๆ เพศทางเลืกด้วยกัน ครั้งหนึ่งเคยขโมยเงินมากถึง 7,000 บาท ซึ่งเป็นเงินส่วนหนึ่งที่ได้จากการขายควาย แต่ไม่ได้เอาเงินไปทั้งหมดเอามาแค่ 7,000 บาท เพราะกลัวแม่รู้ รักเอาไปซื้อเครื่องสำอาง เลี้ยงเพื่อน ซื้อเสื้อผ้า แต่ในที่สุดก็ถูกจับได้ จึงนำเงินที่เหลือคืนแม่ ครั้งหนึ่งในช่วงที่ยังอยู่กับพี่น้อง รักเคยไปรับล็อตเตอรี่ไปตระเวนขายอยู่ช่วงหนึ่ง รักก็จะเอาเงินกำไรที่ได้ทั้งหมดไปเที่ยวเตร่จนหมด คืนแต่ทุน ไม่เคยเก็บเงิน

สมาชิกในครอบครัวที่พี่น้องอยู่ร่วมกัน ต้องทำมาหากินบนที่ดินร่วมกัน แต่หากสมาชิกบางคนไม่ช่วยทำงาน การได้รับการยอมรับจากญาติ ๆ คงจะยาก การปฏิบัติของญาติก็คงไม่ได้ให้เกียรติมากเหมือนสมาชิกปกติทั่วๆ ไป ซึ่งรักก็เล่าให้ฟังหลังจากที่ได้พูดคุยกับญาติรักว่าทำไมไม่อยากอยู่บ้าน เพราะได้รับการปฏิบัติที่ไม่ดี ที่นอนก็เป็นบริเวณที่ผนังบางด้านเป็นกรงเหล็กไม่ใช่ผนังห้องแบบทั่วไป รักเปรียบเปรยให้ฟังตอนนั่งรถเดินทางกลับมาขอนแก่นกับผู้วิจัยว่า “เหมือนให้นอนอยู่ปลายดิน”

จะเห็นว่าข้อมูลหลายส่วนมีความขัดแย้งกัน ไม่ว่าส่วนไหน จากฝ่ายไหนจะจริง หรือเป็นความแตกต่างที่เกิดจากมุมมองที่ต่างกันก็ตาม การพยายามเข้าถึงความจริง จากหลายแหล่ง ไม่ใช่แค่จากคำบอกเล่าของคนในบ้านเท่านั้น ทำให้ผู้วิจัยพบว่า ปัจจัยของตัวคนในบ้านเอง เป็นสิ่งที่สำคัญที่มีส่วนผลักดันให้กลายมาเป็นคนในบ้าน

นอกจากครอบครัวจะเป็นแหล่งปลูกฝังลักษณะที่ดีต่อสมาชิกในครอบครัว เพื่อให้ใช้ชีวิตได้ตามสมควรแล้ว ครอบครัวยังสามารถทำหน้าที่เป็นเหมือนแหล่งรองรับ (Buffer) เมื่อเกิดการผิดพลาดในการใช้ชีวิต หรือจากการทำธุรกิจ งานวิจัย ชี้ให้เห็นว่า ครอบครัวของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเกือบทั้งหมดทำหน้าที่นี้ได้อย่างจำกัด ส่วนหนึ่งเป็นเพราะความยากจนของครอบครัว ที่ไม่ได้มีทุนทางเศรษฐกิจหรือทุนทางสังคมมากมายที่จะทำหน้าที่นี้ได้ เมื่อครอบครัวไม่สามารถทำหน้าที่เป็นแหล่งรองรับอ้อมๆ เมื่อเกิดวิกฤติ คนกลุ่มนี้จึงจำเป็นต้องออกมาใช้ชีวิตข้างนอกเพื่อสร้างฐานะให้ได้ คนทั่วไปหลายคนสามารถตั้งตัวได้ แต่บางคนทำไม่ได้ เมื่อกลับไปบ้าน เกิดก็ไม่มีอะไรดีขึ้น ในที่สุดจึงต้องกลายมาเป็นคนในบ้าน

นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบว่า ปัจจัยที่สำคัญต่อการผลักดันให้ออกมาเป็นคนในบ้าน อีกอันหนึ่งคือ เหล้า บ่อยครั้งมากที่ผู้วิจัยพบคนในบ้านในลักษณะที่เมา และบ่อยครั้ง เช่นกันที่ผู้วิจัยจะถูกขอเงินเพื่อเอาไปซื้อเหล้า ซึ่งพบคนในบ้านบางคนนั้นมีสภาพที่เมาอยู่เสมอเกือบตลอดเวลาที่ได้มีโอกาสพูดคุยกัน

นอกจากนี้ยังพบว่า คนในบ้านนิยมดื่มเหล้าขาว โดยจะไปซื้อดื่มที่ร้านขาย ของชำ หรือรถเข็นขายของครึ่งละเป็ก จ่ายเงินแล้วยกดื่มที่ร้านเลย หลายร้านก็จะมี ถ้วยเล็ก ๆ ใส่เกลือไว้บนเคาเตอร์จ่ายเงิน เพื่อใช้เกลือเหมือนเป็นกับแกล้ม ผู้วิจัย เคยเห็นคนในบ้านกระดกเหล้าขาว แล้วเอามือหยิบผงเกลือใส่ปาก แล้วก็หันหลัง เดินออกจากร้าน อีกสักพัก เช่น ครึ่งชั่วโมง ก็จะเดินไปร้านค้าและซื้อเหล้าขาวดื่มอีก บางครั้งร้านค้าอยู่ไกลประมาณ 500 เมตร แต่ก็จะต้องเดินไปมาอย่างนี้ คนในบ้านไม่ นิยมซื้อเหล้าขาวคราวละมาก ๆ เช่น ซื้อเป็นขวดหรือกลม ทั้ง ๆ ที่ราคาต่อปริมาณ จะถูกกว่า และบางคนก็ดื่มในปริมาณรวมกันเป็นกลมอยู่แล้ว ทั้งนี้ เพราะหากซื้อมามาก

ก็จะมีคนไ้บ้านคนอื่นมาขอติ้มด้วย คนซื้อก็จะได้ติ้มน้อย ในขณะที่คนร่วมติ้มบางคนไม่ยอมออกเงินเพื่อสมทบการซื้อเหล้า

กรณีทีเ่เน้นชัดในการศึกษานี้ คือ พี่ศรี พี่สุน และพี่สอน (นามสมมุติ) คนไ้บ้านขายที่ไ้ที่รอรถโดยสารบริเวณข้าง บขส.ขอนแก่น ตรงข้ามสวนสาธารณะริชดานุสรณ์เป็นสถานที่หลักนอน ทั้ง 3 คนพักอยู่ด้วยกัน มีรายได้จากการเก็บขยะขายสิ่งที่ทำให้ทั้ง 3 คนสามารถใช้ชีวิตร่วมกันได้ คือ เหล้า เงินที่ได้จากการขายขยะหรือของเก่า จะเก็บรวมไว้กับพี่ศรี ซึ่งจบการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) เคยทำงานเป็นครูในโรงเรียนเอกชนและออกมาเป็นคนไ้บ้านนานถึง 25 ปีแล้ว ปัจจุบัน พี่ศรีอายุ 60 ปี เมื่อคนในกลุ่มต้องการซื้อเหล้าก็จะมาเอาเงินจากพี่ศรีเงินที่หาได้เพียงพอต่อการซื้อเหล้าขามาติ้ม แต่ละคนกินเหล้าขาวไม่น้อยกว่า 1 กลม (630 มล.) ต่อวัน โดยจะซื้อทีละเป็ก (30 มล.) หรือ 1 กีก (ประมาณ 315 มล.) ครั้งหนึ่งผู้วิจัยมีโอกาสร่วมทำกิจกรรมกับกลุ่มคนไ้บ้าน ในครั้งนั้นพี่ศรีบอกกับผู้วิจัยว่า “ที่ชีวิตผมเป็นอย่างนี้ ก็เพราะเหล้า” ผู้วิจัยจึงถามว่าพี่ต้องการจะเลิกหรือไม่ จะได้เป็นธุระติดต่อสถานที่ที่มีบริการเลิกเหล้าให้ คำตอบที่ได้คือ “ไม่ครับ ผมยังไม่อยากเลิกกินเหล้า” ผู้วิจัยรับรู้ได้ว่าพี่ศรียังมีความสุขกับการกินเหล้า พ่อของพี่ศรี อยู่กรุงเทพฯ อายุประมาณ 80 ปีแล้ว และเคยนั้รถมาหาพี่ศรีที่ขอนแก่น เพื่อชวนให้กลับไปอยู่บ้านด้วยกัน แต่พี่ศรีไม่ไป พี่ศรียอมใช้ชีวิตด้วยการเก็บขยะขาย เพื่อซื้อเหล้าขามากินและเฝานอนหลับที่ป้ายรถเมล์ ซึ่งมีความสุขและมีอิสระในการใช้ชีวิต

บางครั้งมีคำถามเกี่ยวกับพฤติกรรมของคนไ้บ้านที่เกี่ยวกับการติ้มเหล้าว่า “การติ้มเหล้าทำให้เขากลายมาเป็นคนไ้บ้านหรือความเป็นคนไ้บ้านทำให้เขาติ้มเหล้า” ข้อมูลที่ผู้วิจัยได้จากการลงพื้นที่พบว่า ส่วนใหญ่ การติ้มเหล้าทำให้ (หรือมีส่วนทำให้) เขากลายมาเป็นคนไ้บ้านมากกว่า

พี่ศรีเล่าให้ฟังว่า ตนเองไม่เสพยาเสพติด แต่ชอบติ้มเหล้าขาวมาตั้งแต่ตอนเรียนหนังสือระดับ ปวช. ปวส. และติ้มต่อเนื่องมาจนทำงานสอนหนังสือผู้อำนวยการโรงเรียนไม่ชอบที่พี่ศรีติ้มเหล้า จึงได้ให้ออกจากการเป็นครู หลักจาก

ออกจากการเป็นครูพี่ศรีได้ไปทำงานในจังหวัดต่าง ๆ นานนับ 10 ปี ซึ่งก็ยังคงตีมาตลอด เมื่อกลับมาอยู่บ้านพี่ศรีก็จะถูกพี่น้องรังเกียจและดูดาเสมอเนื่องจากตีมเหล้าหนัก การตีมเหล้าของพี่ศรีส่งผลกระทบต่อการทำงาน ต่อการอยู่ร่วมกับญาติ จนในที่สุดก็มาอาศัยปายรอรธมอลล์เป็นที่หลบนอน ประสบการณ์ที่ไม่ถูกยอมรับจากการตีมเหล้า ขณะเดียวกันพี่ศรีเองก็ไม่ได้คิดอยากจะทำเล็กล้ำ ทำให้พี่ศรีกลายมาเป็นคนไร้บ้าน และไม่ยอมกลับไปอยู่กับพ่อ ทั้ง ๆ ที่พ่อต้องการให้ไปอยู่ด้วย

พี่สุนอายุประมาณ 45 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 จากอำเภอโพธารอง จังหวัดร้อยเอ็ด ประกอบอาชีพทำนาอยู่ที่บ้านเกิด มีพี่น้องทั้งหมด 12 คน โดยพี่สุนเป็นคนสุดท้องความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องไม่ค่อยดีพี่สุนแต่งงานกับหญิงสาวคนหนึ่งที่เป็นชาวหนองคาย มีลูกสาวด้วยกัน 1 คน อาชีพของพี่สุนเริ่มต้นจากการทำนา รับจ้างทั่วไปแต่รายได้มีไม่มากขณะที่รายจ่ายมาก ต่อมาได้หาหนทางทำงานรับจ้างวิ่งส่งของที่ตลาดสี่มุมเมือง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเป็นช่วงที่มีรายได้ดี มีเงินเก็บเป็นหลักแสนและมีทองสวมใส่ มีเงินใช้ เงินที่ได้นำมาซื้อของใช้หนี้และสร้างบ้านให้แก่ภรรยา ต่อมามีปัญหาเกี่ยวกับภรรยาเนื่องจากพี่สุนเชื่อว่า ภรรยาหลอกและทิ้งตัวเอง เหตุการณ์ครั้งนั้นพี่สุนเชื่อว่าตนเองถูกหลอกลงทั้งเงิน ทั้งบ้าน จึงหันมากินเหล้า (มากยิ่งขึ้น) หลังจากภรรยาทิ้งและครอบครัวแตกแยก มีปัญหาและทะเลาะกันพี่สุนเลยขมซาน เมาเหล้าโดยบอกว่า หลงทางเดินไปเรื่อย ๆ ไปถึงหมู่บ้านแห่งหนึ่งในลักษณะเปลี่ยวกาย ผู้ใหญ่บ้านจึงพาไปหาตำรวจเพื่อส่งตัวกลับบ้าน แต่พี่สุนเลือกที่จะเร่ร่อนเพื่อหนีปัญหา ขึ้นรถไฟมาลงที่ขอนแก่นแทนที่จะกลับบ้านที่ร้อยเอ็ดตามที่ตั้งใจไว้ พี่สุนใช้ชีวิตแบบคนไร้บ้าน โดยนอนที่สวนสาธารณะรัชดานุสรณ์ จนได้พบกับพี่ศรี และชวนมาอยู่ด้วยกัน

พี่สอน พื้นเพเป็นชาวนครสวรรค์ เกิดและโตที่นั่นและได้เข้ามาเรียนต่อสายอาชีพวิชาช่างไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ ที่โรงเรียนแห่งหนึ่งในเขตห้วยขวาง โดยเรียนจบชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ซึ่งภายหลังเรียนจบ ก็ตามแม่และญาติมาอยู่ที่จังหวัดขอนแก่น เนื่องจากญาติทางแม่ซึ่งมีเชื้อสายจีน ได้มาแต่งงานกับคนที่

อยู่ในขอนแก่น ซึ่งต่อมาได้ประกอบธุรกิจค้าขายเฟอร์นิเจอร์เป็นบริษัทขนาดใหญ่ อยู่ในจังหวัดขอนแก่น พี่สอนไม่มีบุตรแต่มีภรรยาหลายคน โดยล่าสุดเป็นคนอำเภอนันทบุรี จังหวัดขอนแก่น แต่ปัจจุบันไม่ได้อยู่ด้วยกันแล้ว แต่เดิมพี่สอนได้ใช้วิชาความรู้ที่ได้เรียนมา มาประกอบอาชีพช่างซ่อมอุปกรณ์ไฟฟ้า โดยเปิดเป็นร้านเล็ก ๆ อยู่ในเมืองขอนแก่น แต่ด้วยอุปนิสัยที่ชอบดื่มเหล้ามาตั้งแต่สมัยเรียน จึงทำให้งานที่ทำไม่ประสบผลสำเร็จ และญาติพี่น้องล้วนเอือมระอากับพฤติกรรมของพี่สอน ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ต้องแยกตัวออกมาอยู่คนเดียว และกลายเป็นคนไร้บ้านมานานเกินกว่า 15 ปีแล้ว พี่สอนมักไม่ยากพูดถึงครอบครัวและพี่น้อง ไม่ยากติดต่อถ้าไม่จำเป็น เพราะมักจะถูกบ่นว่าและด่า เนื่องจากตนเองดื่มเหล้ามาก ปัจจุบันพี่สอนจึงใช้ชีวิตในพื้นที่เดียวกันกับพี่ศรีและพี่สุน

พี่ศรี พี่สุน และพี่สอน เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนถึงผลของการดื่มเหล้าอย่างหนัก การดื่มส่งผลให้เสียการเสียนาน ถูกคนรอบข้างรังเกียจ แม้แต่ญาติก็เอือมระอา ทุกอย่างของชีวิตถูกดุดลลงขดใบเล็ก ๆ ทางออกที่เลือกได้ คือ ชีวิตแบบคนทั่วไปหรือเหล้ากรณีของพี่ศรี พี่สุนและพี่สอน ทั้ง 3 คนเลือกเหล้า ทำให้ไม่สามารถใช้ชีวิตในสังคมแบบคนทั่วไปได้ จึงต้องออกมาใช้ชีวิตแบบคนไร้บ้าน

การตกงานซ้ำซาก การศึกษานี้พบว่า ผู้ให้ข้อมูลหลักเกือบทั้งหมดก่อนที่จะกลายมาเป็นคนไร้บ้าน มักเผชิญกับช่วงชีวิตที่ตกงานซ้ำซาก จากปัจจัยทางครอบครัว ฐานะเศรษฐกิจที่ยากจน การศึกษาที่ต่ำ ส่งผลให้มีอาชีพที่มีรายได้ไม่มากนักไม่มั่นคง คนไร้บ้านจึงมักเปลี่ยนงานไปเรื่อย ๆ บางครั้งการเปลี่ยนงานเกิดจากการที่ตัวเองไม่อดทน ไม่มีวินัยเพียงพอที่จะทำงานได้นาน บางครั้งก็เป็นเพราะลักษณะงานเองที่มีความไม่แน่นอน ได้รายได้ต่ำ ปัจจัยต่าง ๆ ที่ซับซ้อนและซ้ำซ้อนกันในตัวคนไร้บ้านนี้ ทำให้เกิดช่วงของภาวะตกงานซ้ำซาก ลักษณะดังกล่าวนี้เปรียบเสมือนเป็นผลที่สะท้อนออกมาอย่างเป็นรูปธรรมของปัจจัยที่ซับซ้อนทั้งหลาย จึงเป็นตัวชี้วัดที่ผู้วิจัยคิดว่า หากโครงสร้างทางสังคมมีหน่วยงานรัฐหรือเอกชน ที่สามารถตรวจจับภาวะตกงานซ้ำซากของคนได้ และสามารถเข้าไปแนะนำ ช่วยเหลือ เพื่อ

พัฒนาให้สามารถหางานและทำงานได้อย่างมั่นคงถาวรขึ้น จะเป็นการป้องกันการเกิดคนไร้บ้านหน้าใหม่ขึ้นได้

ปัจจัยเชิงโครงสร้างทางสังคม

ปัจจัยเหล่านี้ถึงจะเป็นปัจจัยในภาพใหญ่ของสังคม แต่ไม่ได้หมายความว่า แยกขาดออกจากปัจจัยครอบครัวและปัจเจก ตรงกันข้ามทั้งสองกลุ่มปัจจัยนี้ต่างมีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน

การศึกษา คนไร้บ้านที่ให้ข้อมูลกับงานวิจัยนี้ เกือบทั้งหมดมีการศึกษาที่ต่ำส่วนใหญ่จบระดับประถม การศึกษาที่ต่ำเป็นการจำกัดตัวเลือกของชีวิตคนไร้บ้าน คนที่มีการศึกษาสูง โอกาสหางานที่ดีทำก็มีมากกว่ารายได้ ฐานะทางสังคมก็น่าจะดีกว่า โครงสร้างทางสังคมจึงควรเอื้อให้ประชาชนที่อยากเรียน ได้เรียนจริงและสามารถนำมาใช้เพื่อยกระดับความคิด คุณภาพชีวิตได้จริง การศึกษาในระดับประถมหรือมัธยมศึกษา เป็นการศึกษาที่เป็นพื้นฐาน เพราะเป็นสิ่งที่เรียนรู้เพื่อสามารถต่อยอดไปสู่การศึกษาระดับสูงขึ้นได้ หรือหากไม่ได้เรียนต่อ การศึกษาระดับนี้ก็ควรปลูกฝังสิ่งสำคัญเพื่อการดำรงชีวิตให้ดีขึ้น แต่ที่ผ่านมาการศึกษาของประเทศไทยถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักในเรื่องประสิทธิภาพและประสิทธิผล ไม่สามารถฝึกให้คิดเป็น ไม่สามารถประยุกต์กับการใช้ชีวิตได้จริง เน้นการท่องจำ

ผู้วิจัยพบว่า มีคนไร้บ้านจำนวนหนึ่งที่มีอาการทางจิตหรือทางสมองร่วมด้วย แต่การศึกษานี้ไม่ได้เจาะลึกในประเด็นนี้ คนไร้บ้านที่มีอาการแบบนี้ เมื่อพูดคุยด้วยก็จะรับรู้ได้ถึงความไม่เหมือนคนทั่วไป แต่พฤติกรรมการแสดงออกสำหรับบางคนก็ไม่ถึงขั้นจะสื่อสารกับคนรอบข้างไม่ได้ ข้อบกพร่องนี้อาจกระทบต่อความสัมพันธ์กับคนรอบข้างได้ ที่สำคัญคือ กระทบต่อการศึกษา การศึกษาที่ดีจึงควรจะสามารถรองรับคนที่มีความบกพร่องดังกล่าวได้ด้วย ผู้ให้ข้อมูลหลักกับผู้วิจัยที่มีลักษณะนี้ เช่น หาญ จิกและจัน เล่าให้ผู้วิจัยฟังแบบเดียวกันว่าตอนเด็กมีปัญหาเรื่องเรียนหนังสือ คือ เรียนไม่จำ เรียนรู้ช้า ซึ่งสาเหตุส่วนหนึ่งอาจมาจากภาวะบกพร่องทางร่างกายหรือสมอง

การศึกษาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่ลดความเหลื่อมล้ำของสังคม แต่หากเครื่องมือนี้ไม่ได้ผล คุณภาพคนในสังคมก็มีปัญหา การป้องกันการเกิดคนไร้บ้านก็จะทำได้ยาก รัฐในฐานะที่รับผิดชอบการวางระบบการศึกษา จึงต้องปรับปรุงการศึกษาให้สามารถบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการศึกษาให้ได้

เหล่า การศึกษานี้พบในบางกรณีที่ชัดเจนว่า เหล่าเป็นปัจจัยที่ทำให้กลายมาเป็นคนไร้บ้าน ดังนั้น หากสามารถควบคุมการดื่มให้อยู่ในขอบเขตได้ จำนวนคนไร้บ้านก็จะลดลงได้ การขายเหล้าในพื้นที่มีกฎเกณฑ์เพียงอย่างเดียว คือ จ่ายเงิน การจำกัดเวลาขาย การจำกัดอายุผู้ซื้อไม่ถูกปฏิบัติจริง คนไร้บ้านมีรายได้ที่จำกัดมาก แต่เงินจำนวนนี้กลับต้องมาจ่ายให้กับภาษีเหล้า การจัดการกับปัญหาเรื่องเหล้า นอกจากจะเป็นเรื่องระดับปัจเจกแล้ว ในระดับสังคมก็เป็นสิ่งจำเป็น

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในข้างต้นว่า ก่อนมาเป็นคนไร้บ้าน เราพบว่ามักจะมีช่วงการตกงานซ้ำซาก การส่งเสริมอาชีพ เพื่อให้มีงานที่ดี มันคง มีสวัสดิการ เป็นหลักประกันความมั่นคงที่สำคัญของชีวิต แต่ท่ามกลางปัจจัยอื่นที่ไม่เอื้อให้คนบางกลุ่มมีโอกาสทำงานที่ดี เช่น ความยากจน การศึกษาต่ำ ครอบครัวไม่สามารถเกื้อหนุนให้มีอาชีพดี ๆ ได้ สิ่งที่จะเข้ามาช่วยป้องกันการกลายเป็นคนไร้บ้านได้ คือ รัฐหรือหน่วยงานอื่น ต้องเข้ามากำหนดโครงสร้างใหญ่ที่เอื้อให้คนมีความมั่นคงในอาชีพ เช่น ส่งเสริมการมีอาชีพที่ดี การฝึกทักษะที่จำเป็น การกำหนดโครงสร้างรายได้ การสร้างกฎหมายเกี่ยวกับสวัสดิการสังคม เป็นต้น

ปัจจัยการกลายเป็นคนไร้บ้าน

การที่คนคนหนึ่งที่เคยมีบ้าน มีความสุขในแบบครอบครัว ต้องออกมาใช้ชีวิตในสาธารณะ แบบไม่มีหลังคาคุ้มหัว ถือเป็นสิ่งที่หากเลือกได้คงไม่มีใครอยากออกมาใช้ชีวิตแบบนี้ เพราะเป็นสภาพที่อึดอัดขาดแคลน ทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม ในด้านกายภาพเป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดเจน เช่น ไม่มีที่นอนแบบอบอุ่น ปลอดภัย หนีกับการโดนยุ่งกีด บางครั้งโดนฝนสาด

ไม่มีห้องน้ำ ไม่มีอุปกรณ์พื้นฐานต่อการใช้ชีวิต ไม่มีที่เก็บสิ่งของ เป็นต้น ส่วนด้านสังคมวัฒนธรรม เช่น ไม่มีญาติที่คอยดูแลทุกข์สุข ส่วนใหญ่ขาดความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนอื่น ขาดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แบบคนทั่วไป ขาดการยอมรับ และมักถึงขั้นถูกดูถูกจากคนในสังคมว่าไม่มีคุณค่า เป็นเศษสังคม ไม่รับผิดชอบแม้แต่ชีวิตตนเอง คอยแต่จะรอรับความช่วยเหลือ ถูกมองว่าสกปรก เป็นอันตราย เป็นต้น

สภาพของคนไร้บ้านเช่นนี้ (ถึงแม้ว่าคนไร้บ้านบางคนไม่ได้เป็นแบบนี้) ทำให้คนทั่วไปที่จะหลุดออกจากสภาวะปกติมาสู่สภาวะคนไร้บ้าน ต้องมีเหตุปัจจัยที่มีพลังมากจึงจะสามารถผลักดันคนธรรมดาคนหนึ่งให้กลายมาเป็นคนไร้บ้านได้ นอกจากจะต้องมีพลังมากแล้ว เรายังพบว่า มักจะมีหลายปัจจัยซ้อนทับกันอยู่ในคนคนเดียวกัน ปัจจัยที่ทับซ้อนกันอยู่นั้นมันช่วยกันผลักดัน มันทำให้การอยู่ในบ้านที่เคยอยู่เป็นเรื่องที่ทำได้ยากขึ้น ๆ การออกมาอยู่ในที่สาธารณะจึงเป็นทางเลือกที่เป็นไปได้ท่ามกลางทางเลือกที่มีอยู่อย่างจำกัด ดังเช่นที่ Ravenhill [8] บอกว่าการมาเป็นคนไร้บ้านเป็นทางออกของปัญหาที่พวกเขาเผชิญ มากกว่าที่การเป็นคนไร้บ้านจะเป็นตัวปัญหาเสียเอง

งานวิจัยเกี่ยวกับคนไร้บ้านมักอธิบายถึงสาเหตุสำคัญ 2 สาเหตุ คือ ความยากจนและปัญหาครอบครัว หรือปัจจัยของบุคคลและปัจจัยทางโครงสร้างสังคม ดังที่เอกสารชิ้นนี้ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ผลการวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยพบว่า สาเหตุหลัก ๆ ของการกลายมาเป็นคนไร้บ้านก็สอดคล้องกับที่งานวิจัยก่อนหน้านี้ระบุ แต่สิ่งที่งานวิจัยก่อนหน้านี้ไม่ได้กล่าวถึง หรืออาจจะกล่าวถึงก็เป็นส่วนหนึ่งของการอธิบายประวัติชีวิตก่อนที่จะมาเป็นคนไร้บ้าน สิ่งนี้คือ ภาวะตกงานซ้ำซาก

ความยากจน คือ สภาวะที่ขาดแคลนทุนทางทรัพย์สิน เช่น เงินทอง ที่ทำกินทรัพย์สินสมบัติอื่น ๆ เป็นต้น การขาดแคลนดังกล่าวนี้เป็นลักษณะที่ขาดแคลนมาก จนกระทบต่อการดำรงชีวิตตามปกติ ซึ่งสภาวะนี้ย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งอื่น ๆ ตามมา

เช่น ที่อยู่อาศัย การศึกษา การทำมาหากิน ปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีพอื่น ๆ พุนทางสังคม เป็นต้น

ผู้วิจัยมีโอกาเข้าไปพูดคุยกับคนไร้บ้านแล้วพบว่า มีหลายคนมีปัจจัยหลักที่ผลักดันให้กลายเป็นคนไร้บ้าน คือ ความยากจน อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าไม่มีปัจจัยอื่นร่วมด้วย เพียงแต่ว่าในหลายกรณีความยากจนมีความโดดเด่น และความยากจนไปพัวพันก่อให้เกิดปัจจัยอื่นเพิ่มขึ้น

ผู้วิจัยพบ “จัน” (นามสมมติ) ที่เป็นชายคนไร้บ้าน ใช้ชีวิตอยู่บริเวณศาลเจ้าพ่อหลักเมืองขอนแก่นและพื้นที่ริมรางรถไฟ จันอายุ 44 ปี รูปร่างท้วม บ้านเกิดอยู่บ้านโนนสูง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ไม่ได้เรียนหนังสือ ไม่สามารถอ่านหรือเขียนหนังสือได้ เขียนได้เพียงชื่อและนามสกุลตัวเองเท่านั้น ไม่ดื่มเหล้า ไม่สูบบุหรี่ ไม่เคยใช้ยาเสพติด จันไม่สามารถอ่านหรือเขียนได้ เพราะมีปัญหาเรื่องการเรียนรู้ จันบอกว่า “สมองไม่ทำอะไร” เคยไปบวชเรียนที่วัดมาแล้ว แต่เรียนไม่ได้ เคยมีโรคประจำตัว คือ ลมบ้าหมู โดยไปรักษาที่โรงพยาบาลจิตเวชขอนแก่นหลายปี แต่ปัจจุบันไม่มีอาการแล้วและไม่ได้ไปรักษาอีก อย่างไรก็ตาม จันบอกว่า เขาเองยัง “มีอาการทางประสาทไม่ดี สับสนอยากมี คิดมาก” แต่ว่าเป็นไม่มาก พยายามจะไม่คิดมากและใช้ชีวิตให้เพลิดเพลินตามอารมณ์ของตัวเอง

ครอบครัวของจันเป็นครอบครัวที่ยากจน ตอนที่อยู่อุดรธานีก็อาศัยพื้นที่ของคนอื่นอยู่ จันและครอบครัวย้ายมาอยู่ที่ขอนแก่นเมื่อประมาณ 30 ปีที่แล้ว ปัจจุบันครอบครัวของจัน ประกอบด้วย แม่ พี่ชาย น้องชาย น้องสาว อาศัยอยู่กระต๊อบในพื้นที่ริมรางรถไฟในเขตเทศบาลนครขอนแก่น สาเหตุที่ต้องย้ายมาอยู่ในพื้นที่ริมรางรถไฟเพราะความยากจน จันไม่ได้มีปัญหาทะเลาะกับครอบครัว แต่เพราะกระต๊อบที่อยู่เล็กคับแคบ ปัจจุบันจันจึงอาศัยพื้นที่ทางเท้าที่หน้าร้านแห่งหนึ่งเป็นสถานที่หลบนอนร่วมกับเพื่อนที่เป็นคนไร้บ้านด้วยกัน จันมีรายได้จากการเก็บขยะขาย มีรายได้วันละไม่กี่สิบบาท และไม่มีรายได้จากทางอื่น การกินอาหารก็

ใช้เงินที่หาได้ซื้อกิน บางวันก็อาศัยอาหารฟรีจากบางแห่ง เช่น วันพระก็จะไปกินข้าวที่โรงทานของร้านศึกษาภัณฑ์ เป็นต้น

ในกรณีของจัน ความยากจนเป็นปัจจัยสำคัญ ร่วมกันกับข้อบกพร่องในการเรียนรู้ทำให้มีปัญหาเรื่องการเรียน ความยากจนอย่างรุนแรงทำให้จันต้องกลายมาเป็นคนไร้บ้านถึงครอบครัวคนอื่น ๆ ของจันจะไม่ได้ออกมานอนในที่สาธารณะ แต่ก็มีที่พักอาศัยที่ไม่มั่นคงถาวร สิ่งที่จะต้องกลายมาเป็นคนไร้บ้านหน้าใหม่ได้เช่นกัน

อีกกรณีหนึ่งเป็นคนไร้บ้านหญิง ชื่อ “หล้า” (นามสมมติ) อายุ 54 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาชั้นปีที่ 4 สามารถอ่านออกเขียนได้ ไม่มีลูก ปัจจุบันพ่อแม่เสียชีวิตแล้ว โดยมีพี่น้องร่วมท้องจากพ่อแม่เดียวกัน 5 คน หล้าเป็นลูกคนที่ 2 ไม่เต็มเหล่า แต่สูญบุหรืวันละ 2-3 มวน เกิดที่ขอนแก่น ย้ายไปอยู่ที่พะเยาตอนอายุประมาณ 6 ขวบ และไปโตที่อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา (ตอนนั้นยังขึ้นอยู่กับจังหวัดเชียงราย) โดยตามแม่ไป เนื่องจากอยู่ที่ขอนแก่นลำบาก แม่จึงกลับไปอยู่บ้านเดิม และพาหล้าไปอยู่ด้วย พ่อเป็นคนขอนแก่น พ่อเป็นคนชอบเล่นการพนัน เล่นเป็นอาชีพ พ่อมีเมียหลายคน พ่อส่งเงินที่เล่นการพนันไปให้บ้าง เงินที่ส่งก็จะเป็นเหรียญ ส่งพัดไปทางไปรษณีย์

ตอนที่ผู้วิจัยไปพบหล้า หล้าอาศัยร่วมกับชายคนไร้บ้านอีกคนหนึ่ง โดยอยู่กระต๊อบที่ทำจากไม้ัดหรือแผ่นพลาสติกไวโนลโฆษณาตามแต่ที่หาได้ กระต๊อบนี้สร้างบนพื้นที่ที่เป็นสนามกอล์ฟของรถไฟ แต่ปัจจุบันไม่ได้ถูกใช้เป็นสนามกอล์ฟแล้ว หล้าย้ายจากพะเยามาขอนแก่นตอนเรียนจบ ป.4 แล้ว ไม่ได้เรียนต่อ และมาอยู่กับพ่อและแม่ใหม่ที่บ้านโนนทัน จังหวัดขอนแก่น ไป ๆ มา ๆ ระหว่างขอนแก่นกับพะเยา ตอนมาขอนแก่น ก็มาเป็นลูกจ้างช่วยงานแม่ใหม่ ตอนนั้นได้เงินเดือน 400 บาท ปัจจุบันแม่ใหม่ยังมีชีวิตอยู่ อายุ 70 กว่าปีแล้ว แต่ไม่ได้ทำงานแล้ว หล้าเติบโตมาในครอบครัวที่แม่แยกกับพ่อ ครอบครัวยากจน เรียนหนังสือน้อย และได้ทำงานที่หลากหลาย แต่ว่างานที่ทำล้วนเป็นงานที่มีรายได้ไม่มากและไม่มั่นคง หล้ามีโอกาส

ได้เรียนเสริมสวย เนื่องจากแม่ใหม่พาไปฝากให้หัดงานเพื่อว่าจะสามารถเป็นอาชีพเลี้ยงตัวเองได้ในอนาคต พักอยู่กับร้านเสริมสวย มีรายได้เล็กน้อยจากร้านเสริมสวยที่ไปฝึกหัด จนอายุ 17 ปี แม่มาพาไปทำบัตรประชาชนที่พะเยา ก็เลยอยู่ช่วยงานบ้านแม่ที่พะเยา ต่อมาพ่อเลิกเล่นพนัน หันมาทำงานร้านขายลาบ หล้าก็กลับมาขอนแก่น มาทำงานเป็นลูกจ้างร้านขายลาบได้ค่าจ้างวันละ 150 บาท ต่อมาพ่อเปิดร้านขายลาบเอง หล้าจึงมาช่วยพ่อขายลาบ

ช่วงหนึ่งได้ย้ายไปหางานทำและอาศัยอยู่กับน้องชายที่อยู่ภาคใต้ จังหวัดยะลา แต่อยู่ได้ไม่นาน ก็กลับมาขอนแก่น เคยไปทำงานที่กรุงเทพ ช่วยร้านกล้วยเตี่ยวเปิด ไปเป็นคนส่งน้ำแข็ง ได้ประมาณ 2 ปี จึงกลับมาขอนแก่น นอกจากนี้ยังเคยไปรับจ้างตัดอ้อยที่ราชบุรี ซึ่งในช่วงนั้นแม่เสียชีวิต แต่ไม่มีเงินที่จะกลับมามงานศพแม่ เคยไปตัดอ้อยที่อุทอง สุพรรณบุรี แล้วแต่มีคนมาติดต่อหาคนงานตัดอ้อย โดยหล้าจะกู้เงินมาก่อน แล้วจึงไปตัดอ้อยใช้ หล้ากู้เงินมา 5000 บาท แต่นายหน้าหักไปก่อน 2,000 บาท จึงได้เงินเพียง 3,000 บาท แต่หล้าตัดอ้อยได้น้อย ไม่พอกับเงินที่กู้มา ถ้าแก่ก็จะหักเงินจากนายหน้ากันเอง

ตอนอายุ 50 ปีกว่า ๆ หล้าเคยไปเป็นคนงานก่อสร้างที่สระบุรีนาน 4-5 เดือน พอสงครามศักดิ์กลับมาบ้านขอนแก่น แล้วก็ไม่ได้กลับไปทำงานก่อสร้างอีก หันมาใช้ชีวิตแบบคนไร้บ้าน เก็บขวดขาย ตามสวนสาธารณะ ตามงานต่าง ๆ ช่วงนั้นพักอยู่แถวทางรถไฟ ต่อมาไปพักในที่ดินของกรมการข้าว (เลยลานตากข้าว ตรงข้ามโรงพยาบาลขอนแก่นราม) และมีแฟนที่ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันคนหนึ่ง เป็นคนไร้บ้านที่มีอายุน้อยกว่า แต่นิสัยเป็นคนเจ้าชู้ และแฟนคนนี้ได้ไปคบผู้หญิงคนอื่น จึงได้เลิกกัน หลังจากนั้นจึงได้มาอาศัยอยู่ร่วมกับคนไร้บ้านที่เป็นแฟนคนปัจจุบัน

ปัจจุบันหล้าไม่ได้เก็บขวดขายเหมือนแต่ก่อน แต่แฟนจะเป็นคนไปขอข้าวจากวัดมากิน ตอนเช้าไปวัดโมกข์ (วัดโมกขวนาราม) ตอนเที่ยงไปวัดธาตุพระอารามหลวง ตรงบึงแก่นนคร แต่ช่วงหลังมีคนไปขอข้าววัดเยอะ เลยไม่ไป บางครั้งก็จับปลาจากสระน้ำบริเวณที่ปลูกกระต๊อบมาทำเป็นอาหารบ้าง

ส่วนแหล่งรายได้ เล่าบอกว่าบางครั้งแฟนก็เก็บเศษเหล็กขายบ้าง ขวดบ้าง ขยายปลาที่จับได้จากสระน้ำบ้าง บางทีแฟนก็มีรายได้จากการไปขุดปูน (ขี้ฉางปูนซีเมนต์) ได้เงินต่อเที่ยวรถ 6 ล้อ เที่ยวละ 200 บาท บางวันได้ 2-3 เที่ยว จะติดรถไปส่งปูน ถ้าไปส่งปูนไกลก็ได้ไม่กี่เที่ยวต่อวัน แต่ไม่ได้มีงานทุกวัน ขึ้นอยู่กับว่านายหน้าเขามาเรียกหรือไม่ แต่ช่วงหลังแฟนไม่ไป ได้แต่หาปลาในสระน้ำกินแทน

หล้าเคยไปขุดปูนที่วันป่าชัยวัน หรือที่เขาเอาปูนที่รื้อมาเททิ้ง ขุดปูนเพื่อเอาเหล็กเส้นที่อยู่ในแท่งปูนเพื่อเอามาขายเหล็กที่ได้จะเอาไปขายกิโลกรัมละ 5 บาท ต้องขุดอยู่นานเป็นครึ่งเดือนถึงจะได้เหล็ก 100 กิโลกรัม ได้เงินมา 500 บาท ซื้อข้าวเหนียวได้ 1 ถัง เล่าบอกว่าถ้าเป็นปูนที่เทจากรถปูน จะแข็งทุบยาก แต่ถ้าเป็นปูนที่ผสมด้วยมือเองจะทุบง่ายกว่า การขุดปูนเพื่อเอาเหล็กเส้นมาขายที่หล้าทำเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมเรา ในยุคปัจจุบันที่หากไม่ได้ยินมาโดยตรงก็คงยากที่จะเชื่อสำหรับคนชนชั้นกลางในเมืองใหญ่เงิน 500 บาทสามารถใช้ดำรงชีวิตได้ไม่กี่วัน ในขณะที่หล้าใช้เวลาถึงครึ่งเดือนในการขุดปูนเพื่อให้ได้เงินจำนวนนี้มา และสามารถใช้จ่ายเพียงน้อยนิดดำรงชีวิตอยู่ได้หลายวัน

ความยากจนของครอบครัวหล้า มีผลต่อการศึกษา มีผลต่อโอกาสทำงานที่ดี ครอบครัวเองก็ช่วยเหลือไม่ได้ (ไม่สามารถเป็นบัฟเฟอร์ได้) และมีผลต่อทางเลือกอื่น ๆ ในชีวิต ปัจจัยที่ซ้อน ๆ กันนี้ ทำให้หล้าไปทำงานหลายอย่าง ในหลายจังหวัด สภาวะที่ทำงานไม่มั่นคง สลับกับการไม่ได้ทำงานหรือตกงานซ้ำซาก เป็นสภาวะค่อย ๆ หล่อหลอมให้หล้ากลายมาเป็นคนไร้บ้านในที่สุด

ความขัดแย้งในครอบครัว เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญในการกลายมาเป็นคนไร้บ้าน ครอบครัวเป็นองค์ประกอบสำคัญของชีวิต ทำหน้าที่เลี้ยงดู ให้การศึกษา สั่งสอนให้มีวินัย อดทน เป็นคนดี มีการเติบโตทั้งทางร่างกาย จิตใจและอารมณ์ แต่หากคนที่โตมาในครอบครัวที่ไม่สามารถทำหน้าที่ให้ดี ต้นทุนที่ใช้ดำรงชีวิตในสังคมของคนนั้นย่อมจะมีปัญหาตามไปด้วย ครอบครัวจึงเป็นทั้งพื้นฐานชีวิตและเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการกลายมาเป็นคนไร้บ้านอีกสาเหตุหนึ่ง

เมื่อมีการสำรวจสาเหตุที่ทำให้กลายเป็นคนไร้บ้าน ความขัดแย้งกับครอบครัวมักพบว่า เป็นสาเหตุที่ตัวคนไร้บ้านบอกว่าเป็นสาเหตุอันดับต้น ๆ เมื่อเทียบกับสาเหตุอื่น ๆ จากการสำรวจคนไร้บ้านในกรุงเทพฯ และพื้นที่ที่เกี่ยวข้องเนื่องใน พ.ศ.2559 พบว่า “มีปัญหาหรือทะเลาะกับคนในครอบครัวหรือญาติพี่น้อง” สูงถึงร้อยละ 25.6 ขณะที่ “ไม่มีงานทำหรือตกงานหรือถูกไล่ออกจากที่ทำงาน” พบร้อยละ 25.9 ซึ่งทั้ง 2 สาเหตุนี้เป็น 2 สาเหตุที่พบสูงสุด [7] ขณะที่การสำรวจคนไร้บ้านในเขตเทศบาลนครขอนแก่นเมื่อ พ.ศ.2557 พบว่า สาเหตุของการมาเป็นคนไร้บ้านมากที่สุด คือ มีปัญหาครอบครัว ร้อยละ 30.97 รองลงไป คือ ตกงาน ร้อยละ 19.45 [3] ส่วนการสำรวจใน พ.ศ.2559 พบว่า คนไร้บ้านในเขตเทศบาลนครขอนแก่น ให้คำตอบถึงจุดเปลี่ยนที่ทำให้ออกมาใช้ชีวิตเป็นคนไร้บ้านว่า “มีปัญหาทะเลาะกับคนในครอบครัวหรือญาติพี่น้อง” มาเป็นอันดับแรกถึงร้อยละ 25.3 และอันดับรองมา คือ “ไม่มีงานทำหรือตกงานหรือถูกไล่ออกจากงาน” พบร้อยละ 20.5 [9]

ไม่ว่าความขัดแย้งกับครอบครัวจะเกิดจากปัจจัยใด แต่มันเป็นอีกสาเหตุหนึ่งของการออกมาใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะของคนไร้บ้านบางคนความขัดแย้งกับครอบครัวดูเหมือนจะเป็นผลลัพธ์จากเหตุปัจจัยอื่น ๆ ที่สะสมมั่วสุม จนเมื่อถึงเวลาที่สุกงอม ความขัดแย้งกับครอบครัวที่อยู่กันมานานก็ปะทุออกมา ความขัดแย้งจึงไม่ใช่สาเหตุโดด ๆ แต่มันมีปัจจัยอื่น ๆ เข้ามาทับซ้อนอยู่

กรณีของ “รัก” เป็นกรณีที่ผู้วิจัยเรียนรู้ถึงสาเหตุสำคัญที่ทำให้รักต้องกลายมาเป็นคนไร้บ้าน เมื่อผู้วิจัยเข้าไปพูดคุยกับรักในช่วงแรก รักเล่าให้ฟังว่า ครอบครัวที่บ้านซึ่งมีครอบครัวของพี่สาว 2 ครอบครัวปลูกบ้านอยู่ในที่ดินแปลงเดียวกัน ที่ดินที่ปลูกบ้าน ตลอดจนที่ดินที่ทำการเกษตรกรรมก็ล้วนเป็นที่มรดกที่พ่อแม่ให้มา ตอนแรกรักเล่าให้ฟังถึงสาเหตุหลักที่ทำให้รักอยู่บ้านไม่ได้ว่า เพราะพี่สาวต้องการแย่งที่ดินที่เป็นมรดกในส่วนของรัก ซึ่งตามคำบอกเล่าของรักถือว่าเป็นความขัดแย้งที่รุนแรง แต่เมื่อผู้วิจัยมีโอกาสได้ไปเยี่ยมบ้านรัก มีโอกาสพูดคุยกับสมาชิกครอบครัวของรักทั้งต่อหน้ารัก และเมื่อรักไม่ได้อยู่ในวงสนทนาด้วย ข้อมูลที่พี่สาว

ทั้ง 2 คนพูดยืนยันชัดเจน คือ ไม่มีเรื่องการแย่งมรดก และเมื่อถามถึงบุคลิกนิสัยของรัก ผู้วิจัยพบว่า เป็นไปได้ที่พฤติกรรมของรักที่ไม่ช่วยงานบ้าน ชอบหนีเที่ยวกับกลุ่มเพื่อนสาวประเภทสอง บางครั้งเคยขโมยเงินของแม่จำนวนมากไปใช้ หรือบุคลิกไม่เอางานไม่เอาการของรัก เป็นสิ่งที่ทำให้รักไม่ได้รับการยอมรับเท่าที่ควรจากญาติ ๆ การไม่ได้รับการยอมรับอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้รักรู้สึกถึงการถูกปฏิบัติที่ไม่ได้ให้เกียรติเท่าที่ควร จนรักได้บอกกับผู้วิจัยเองว่า ญาติ ๆ ปฏิบัติไม่ดีกับเขา เช่นสถานที่นอนก็ไม่ได้ ความรู้สึกเช่นนี้ที่สะสมมานาน ในที่สุดเป็นความขัดแย้งที่ทำให้รักกลายมาเป็นคนไร้บ้านในที่สุด ข้อมูลที่ได้จากรักในตอนแรกที่บอกว่า ปัญหาเรื่องแย่งมรดกเป็นสาเหตุหลัก หรือข้อมูลที่ได้จากญาติว่าที่สะท้อนการไม่ได้รับการยอมรับจากญาติ ๆ ก็ตาม ทั้ง 2 เรื่องล้วนเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในครอบครัวและเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้รักกลายมาเป็นคนไร้บ้าน

อีกกรณีหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าความขัดแย้งในครอบครัวร่วมกับความยากจนที่เป็นส่วนสำคัญที่ผลักดันให้ “พืงษ์” (นามสมมติ) กลายมาเป็นคนไร้บ้าน

พืงษ์ เป็นชายวัย 67 ปี ภูมิลำเนาอยู่ที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งบริเวณชานเมืองขอนแก่น จบประถมศึกษาปีที่ 4 พ่อแม่เสียชีวิตไปนานแล้ว มีพี่น้องจากพ่อแม่เดียวกัน 3 คน แต่พี่ชายได้เสียชีวิตไปแล้ว และมีพี่น้องที่พ่อไปแต่งงานใหม่อีก 7 คน ซึ่งใน 7 คนนี้เสียชีวิตไปแล้ว 2 คน ครอบครัวพืงษ์เป็นเกษตรกรทำไร่นา ฐานะยากจน ไม่มีที่นาเป็นของตนเอง มีแต่ที่ดินที่น้องสาว น้องชายต่างแม่และหลาน ๆ ปลุกบ้านอยู่เท่านั้น พี่ ๆ น้อง ๆ ของพืงษ์ทั้งหมดเติบโตมาในหมู่บ้านเดียวกัน

ผู้วิจัยพบพืงษ์ครั้งแรกบริเวณสวนสาธารณะบริเวณประตูเมืองขอนแก่น ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับคนไร้บ้านหญิงอีกคนในฐานะแฟนกัน ข้อมูลที่ได้จากการพูดคุยกับพืงษ์และจากการที่ผู้วิจัยลงไปคุยกับน้องสาวต่างแม่ ทำให้ได้ข้อมูลที่ไม่ตรงกันในบางเรื่อง โดยเฉพาะ เรื่องสำคัญที่ทำให้พืงษ์ออกมาใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะ พืงษ์และแฟนคนปัจจุบัน อาศัยอยู่บริเวณสวนสาธารณะบริเวณประตูเมือง บางครั้งก็นอนที่บริเวณศาลเจ้าพ่อหลักเมือง พืงษ์ใช้ห้องน้ำของสวนสาธารณะที่ไม่เสีย

ค่าใช้จ่าย และจะออกไปหาอาหารกินที่ร้านขายข้าวแกงร้านประจำอยู่ที่ตลาด บางลำภู ซึ่งรู้จักมาตั้งแต่สมัยที่ทำอาชีพขับรถสามล้อเครื่อง แต่ปัจจุบันหันมาประกอบอาชีพขายข้าวแกง ซึ่งร้านขายข้าวแกงจะไม่รับเงินค่าข้าวจากฟุ้งซ์และแพน แต่จะแลกเปลี่ยนด้วยการช่วยจัดโต๊ะหรือล้างถ้วยล้างจานช่วยแทน รายได้ของฟุ้งซ์มาจากการเก็บขยะขาย โดยจะรวบรวมขยะไว้ 4-5 วันแล้วจึงจะไปขาย เพราะต้องการรวบรวมและเก็บขยะให้ได้มาก ๆ ครั้งละ 1-2 ถุงปุ๋ย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นขยะพลาสติก ขายในราคากิโลกรัมละ 5-6 บาท และมีรายได้จากการขายขยะต่อครั้งราว 40-50 บาทเท่านั้น ซึ่งสถานที่รับซื้อและจุดที่นำขยะไปขายเป็นประจำคือ โรงรับซื้อขยะ บริเวณชุมชนเทพารักษ์

ฟุ้งซ์เล่าให้ฟังว่า ตนเองได้ออกมาหางานทำในเมืองขอนแก่นเมื่ออายุได้ราว 50 ปี โดยอาชีพแรกที่ทำคือ อาชีพปั่นสามล้อและเข้าบ้านราคาถูกแถวสามเหลี่ยม ในราคา 100 บาทต่อวัน ต่อมาได้เปลี่ยนไปขับรถสามล้อเครื่องแทน และอาศัยรถเป็นที่พักนอน ทำได้สักระยะก็เปลี่ยนอาชีพไปทำงานก่อสร้างได้ค่าแรงสมัยนั้นเพียงวันละ 120 บาท จึงตัดสินใจเปลี่ยนอาชีพอีกครั้งไปเป็น รปภ. หลังตลาดอ.จระ ได้ค่าแรงวันละ 300 บาท ทำได้ 3 ปีก็เลิกอาชีพนี้ เพราะฟุ้งซ์คิดว่าถูกเอาเปรียบจากนายจ้าง เช่น กรณีเข้างานไม่ทัน หนีเวร หรือเผลอหลับ ก็โดนหักค่าแรง เป็นอย่างนี้อยู่ประจำเลยตัดสินใจลาออก และหันมาเก็บขยะขาย และใช้ชีวิตแบบคนไร้บ้านเต็มตัว

ตอนที่ผู้วิจัยพูดคุยกับฟุ้งซ์ ฟุ้งซ์ไม่ได้บอกว่า ตนเองเคยมีภรรยาแล้ว อาจเป็นเพราะว่าแพนคนปัจจุบันอยู่ร่วมพูดคุยด้วย และฟุ้งซ์คงเคยบอกกับแพนคนปัจจุบันว่า ตนเองไม่เคยมีแฟนมาก่อน และไม่ได้พูดถึงเรื่องที่ตนเองถูกทำร้ายจากลูกเขย เมื่อผู้วิจัยมีโอกาสดูคุยกับแก้ว (นามสมมติ) น้องสาวต่างแม่ของฟุ้งซ์ ซึ่งเติบโตมาด้วยกันกับฟุ้งซ์ และบ้านที่อยู่อาศัยก็อยู่หมู่บ้านเดียวกัน ข้อมูลจากแก้วทำให้ทราบว่า ฟุ้งซ์มีภรรยา (เป็นแม่หม้ายก่อนที่จะแต่งงานกับฟุ้งซ์) เป็นคนหมู่บ้านเดียวกันตั้งแต่ฟุ้งซ์อายุได้ประมาณ 20 กว่าปี โดยผู้หญิงคนนี้มีลูกสาว

ติดมาด้วย พี่วงศ์อาศัยอยู่บ้านของภรรยาคนนี้แต่ไม่มีลูกด้วยกัน บ้านของภรรยาคนนี้อยู่ห่างจากบ้านแก้วไม่กี่เมตร พี่วงศ์เป็นคนขยันทำมาหากินและเลี้ยงดูครอบครัวนี้ จนลูกสาวติดภรรยาโตและแต่งงานมีครอบครัวโดยลูกเขยย้ายเข้ามาอยู่บ้านหลังนี้ด้วยกัน แก้วเล่าให้ฟังว่า เมื่อประมาณ 4 ปีก่อนหน้านี้ พี่วงศ์มีเรื่องทะเลาะกับลูกเขย แต่ไม่ทราบสาเหตุที่ชัดเจนว่าทะเลาะกันด้วยเรื่องอะไร ลูกเขยได้ใช้ปืนยิงพี่วงศ์ 3 นัด แต่ถูกพี่วงศ์ 2 นัดที่แขนและขา มีคนมาบอกแก้ว จึงได้วิ่งไปดูพบว่า พี่วงศ์นอนเลือดไหลอยู่กับพื้น ผู้ใหญ่บ้านได้เอารถยนต์พาพี่วงศ์ไปส่งโรงพยาบาล หลังจากออกโรงพยาบาลพี่วงศ์ก็กลับไปอยู่ที่บ้านภรรยา แก้วคิดว่าพี่วงศ์ยังต้องการที่จะอยู่กับภรรยาคนนี้ แต่อยู่ไม่ได้เพราะลูกเขยที่มีเรื่องทะเลาะกันก็อยู่บ้านนั้น และคนในครอบครัวนั้นก็ไม่ได้ใส่ใจในตัวพี่วงศ์ แก้วไม่ทราบว่าพี่วงศ์ใช้ชีวิตแบบคนไร้บ้านและคิดว่าพี่วงศ์ไปอาศัยอยู่กับพี่สาวคนโตอีกคนในตัวเมืองขอนแก่น บริเวณบึงแก่นนคร ซึ่งในความเป็นจริงพี่วงศ์ใช้ชีวิตแบบคนไร้บ้านแต่แก้วไม่ทราบ

พี่วงศ์ต้องการอาศัยอยู่บ้านหลังที่แก้วอยู่ซึ่งเป็นมรดกที่พ่อแม่ทิ้งไว้ให้ แต่เนื่องจากเป็นบ้านหลังเล็ก คับแคบมีคนอยู่หลายคน และฐานะก็ยากจน หาเช้ากินค่ำ จึงแนะนำให้พี่วงศ์ไปอยู่กับพี่สาวอีกคนในตัวเมืองขอนแก่นแทน บ้านที่แก้วอยู่มีลักษณะเป็นบ้าน 2 ชั้น ขนาดประมาณ 5 เมตร x 8 เมตร แต่มีแก้ว น้องชายต่างแม่ของพี่วงศ์อีกคน และยังมีหลาน และลูกของหลานอีก รวมทั้งหมด 8 คน พี่วงศ์จะแวะมาบ้านนี้เป็นระยะ ๆ เพื่อมาเอาเบี้ยผู้สูงอายุที่แก้วเก็บไว้ให้ ในแต่ละครั้งที่มาพี่วงศ์จะนอนที่บ้านนี้ครั้งละ 2-3 วันจึงกลับเข้าไปขอนแก่น สถานที่พี่วงศ์ใช้นอนเป็นนอกระบบซึ่งใช้เป็นห้องครัวที่ไม่เหมาะจะใช้เป็นที่นอนทั้งสภาพพื้นที่และความสะอาด เมื่อจะนอนก็เก็บกวาดเพียงผิวเผินเท่านั้น

ชีวิตของพี่วงศ์ที่มีความขัดแย้งกับคนในครอบครัวอย่างรุนแรงเป็นสาเหตุที่ผลักดันให้พี่วงศ์ต้องออกมาใช้ชีวิตแบบคนไร้บ้าน ประกอบกับ ครอบครัวของพี่

น้องพี่วงศ์เองก็มีฐานะยากจน หาเข้ากินคำ ถึงแม้จะไม่ได้มีข้อขัดแย้งอะไรกัน แต่ก็ไม่สามารถรองรับให้พี่วงศ์มาอาศัยอยู่ด้วยได้

ตงกานข้าซาก ภาวะช่วงเปลี่ยนผ่านไปสู่การเป็นคนไร้บ้าน กระบวนการกลายเป็นคนไร้บ้าน มีหลายปัจจัยที่ทับซ้อนกันอยู่ในตัวคนเดียวกัน บ่มเพาะจนได้ที่ซึ่งมักใช้เวลาหลายปี และขับให้คนที่บ้าน มีครอบครัวต้องออกมาใช้ชีวิตในที่สาธารณะ การศึกษานี้พบว่า ช่วงท้ายของคนไร้บ้านหลายคนก่อนที่จะกลายมาเป็นคนไร้บ้านเต็มตัว จะเผชิญกับภาวะตงกานข้าซาก ท่ามกลางการเปลี่ยนงานหลายงาน งานที่ทำมักเป็นงานที่ไม่ได้ใช้ทักษะหรือวุฒิการศึกษาที่สูงแต่อย่างไร

“พี่สง” (นามสมมติ) เป็นชายร่างเล็ก อัยยาศิตี อารมณดี (ยังตอนเมาถึง อารมณดี) อายุ 61 ปี ภูมิลำเนาเดิมเป็นคนตำบลหนองแขง อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์ สำเร็จการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนประจำหมู่บ้าน เป็นลูกคนสุดท้องในบรรดาพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันจำนวน 8 คน ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว 4 คน คงเหลือ 4 คน พี่ชายของพี่สงเกือบทุกคนประกอบอาชีพรับราชการครูในโรงเรียนละแวกแถวหมู่บ้านเกิด แต่ปัจจุบันได้เกษียณอายุราชการและรับสวัสดิการเงินบำนาญทั้งหมดแล้ว ส่วนพี่สงไม่ได้เรียนหนังสือต่อในระดับที่สูง เนื่องจากมองว่าตนเองเป็นคนหัวไม่ดี เรียนไม่เก่ง จึงต้องประกอบอาชีพทำนาช่วยทางบ้านมาโดยตลอด

ตอนพี่สงอายุได้ราว 17 ปี ได้ออกจากบ้านเป็นครั้งแรกเพื่อไปทำงานร่วมกับญาติซึ่งทำงานในโรงงานน้ำตาลบางขุนเทียน กรุงเทพฯ และพักอาศัยในห้องแถวซึ่งเป็นห้องเช่าที่เก่าแก่ (คนไทยเชื้อสายจีน) เขาให้ลูกจ้าง และที่แห่งนี้พี่สงได้พบกับแฟนคนแรก ชื่อ “สอน” และกลายเป็นภรรยาคนแรกในเวลาต่อมา มีลูกด้วยกัน 2 คน คนแรกเป็นลูกสาว ชื่อ เดือน ส่วนคนที่สองเป็นลูกชาย ชื่อ สิทธิ์ ปัจจุบันได้แยกทางกับภรรยาคนแรกแล้ว ส่วนภรรยาและลูกทั้ง 2 คน อาศัยอยู่กับแม่ที่จังหวัดนครราชสีมา แต่ลูกชายและลูกสาวยังส่งเงินให้พี่สงใช้บ้าง แต่นาน ๆ ครั้งครั้งละ 1,000-2,000 บาท ในช่วงที่ พี่สงทำงานอยู่โรงงานน้ำตาลเป็นคนชอบเที่ยว

กลางคืน ชอบการดื่มกิน สังสรรค์และการเที่ยวผู้หญิง ทำให้ในช่วงนั้น พี่สงป่วยเป็นโรคหนองใน แต่ไม่กล้าบอกเล่าแก่ เพราะกลัวถูกเลิกจ้าง แต่เนื่องจากทนความเจ็บปวดไม่ไหวจึงตัดสินใจบอกเล่าแก่และถูกส่งไปโรงพยาบาลเพื่อรักษาตัวนานร่วม 15 วัน ซึ่งเล่าแก่เป็นคนที่ยกค่ารักษาพยาบาลให้ทั้งหมด พี่สงยังจดจำบุญคุณของเล่าแก่คนนั้นมาจนถึงปัจจุบัน เพราะนับถือว่าเป็นคนดีและคอยช่วยเหลือทุกอย่าง และยังคงไปมาหาสู่ช่วงที่กลับมาอยู่บ้านที่บุรีรัมย์ด้วย ส่วนหนึ่งอาจเพราะพี่สงทำงานที่โรงงานน้ำปลานานถึง 11 ปี

หลังจากออกจากโรงงานน้ำปลาเพราะเหนื่อยและเริ่มเบื่อที่ทำมานาน จึงย้ายไปทำงานส่งไม้ ส่งน้ำแข็งอยู่ซอยพร้อมพงษ์ และที่ทำงานใหม่ พี่สงได้คบกับแฟนคนที่ 2 ชื่อ “แต้ว” เป็นคนอำเภอเขาสนกวาง จังหวัดขอนแก่น แต่คบกันไม่นานก็เลิกรากันไป และไม่ได้ติดต่อกันอีก หลังจากนั้นได้เปลี่ยนงานใหม่ไปทำงานส่งเหล็กที่แถวบางนา รวม 3 เดือน และที่นี้พี่สงได้แฟนใหม่เป็นคนที่ 3 ชื่อ “เหงียน” เป็นคนบ้านชำจาน จังหวัดขอนแก่น แต่คบกันไม่นานก็เลิกรากันไปอีก หลังจากนั้นไปทำงานตัดอ้อยและขึ้นอ้อยอยู่อำเภอคลองขลุง จังหวัดกาญจนบุรี นานร่วม 8 ปี หลังจากนั้นจึงตัดสินใจกลับมาทำนาและรับจ้างทั่วไปอยู่บ้านที่จังหวัดบุรีรัมย์ และในระหว่างที่ทำงานอยู่บ้านพี่สงได้คบกับแฟนคนที่ 4 ซึ่งเป็นคนบ้านหนองต้น จังหวัดมหาสารคาม แต่คบกันไม่นานก็เลิกรากันไปอีก

ประมาณพ.ศ.2549 พี่สงตัดสินใจออกจากบ้านที่จังหวัดบุรีรัมย์เพื่อมาหางานทำที่จังหวัดขอนแก่น ซึ่งพี่สงมีน้องสาวที่มาทำงานขายส้มตำไถ่อย่างบริเวณริมทางรถไฟก่อนหน้านี้แล้ว ในช่วงที่ขึ้นมาขอนแก่นแรก ๆ พี่สงยังไม่มีอาชีพเป็นหลักแหล่ง อาศัยหางานรับจ้างทั่วไปทำพอให้มีรายได้ประทังชีวิตไปวัน ๆ กินอยู่หลับนอนบริเวณศาลหลักเมืองขอนแก่น ศาลแม่พระธรณี ดากลม ดากลุง บางวันเมาก็โดนยุ่งเล่นงาน ใช้ชีวิตแบบนี้อยู่นานร่วมปี เมื่อถามเหตุผลของการออกมาเป็นคนไร้บ้านในช่วงนั้น พี่สงให้เหตุผลว่าเพราะที่บ้านไม่มีงานทำ ไม่มีรายได้แน่นอน

และชีวิตซ้ำซากจำเจอยู่กับการทำนาเพียงอย่างเดียว ไม่มีอะไรอื่น ๆ ทำ น่าเบื่อ จึงตัดสินใจออกจากบ้านเพื่อมาหางานทำ

หลังจากใช้ชีวิตเป็นคนไร้บ้านได้ประมาณ 1 ปี พี่สงได้งานเป็นยามให้กับเทศบาลนครขอนแก่น มีรายได้เดือนละ 6,700 บาท ทำหน้าที่เป็นยามเคาะระฆังในตอนกลางคืน การเป็นยามของพี่สงนี้ยังทำให้พี่สงมีรายได้จากการเป็นยามให้กับร้านเซียงกงรุ่งโรจน์ (ถนนเส้นมิตรภาพฯเข้าขอนแก่น) เดือนละ 1,200 บาท ไปพร้อม ๆ กันด้วย นอกจากนี้ยังมีรายได้จากเบี้ยผู้สูงอายุเดือนละ 600 บาท ซึ่งให้หลานสาวชื่อ “วิภา” ซึ่งเป็นลูกสาวของลุง (พี่ชายคนโต) ซึ่งปัจจุบันประกอบอาชีพทำนาและอาศัยอยู่ที่บ้านหลังเก่าที่จังหวัดบุรีรัมย์ตั้งแต่ในช่วงที่พ่อแม่ของพี่สงยังมีชีวิตอยู่เป็นคนไปรับและเก็บไว้ให้ รายได้จากการเป็นยามและเบี้ยยังชีพในทุกเดือน พี่สงจะส่งให้กับวิภาเพื่อนำเงินเข้าบัญชีเป็นเงินเก็บ นอกจากอาชีพยามที่ทำเป็นอาชีพหลัก พี่สงยังมีรายได้จากการเก็บขยะขายด้วย ซึ่งมีรายได้ 50-200 บาท ตามปริมาณขยะที่ทำได้ในแต่ละวันหรือแต่ละช่วง การที่พี่สงเป็นยามให้กับเทศบาลนครขอนแก่น ทำให้พี่สงได้อาศัยห้องว่างของอาคารเทศบาลใช้อาศัยนอนหลับและใช้ห้องน้ำของเทศบาลร่วมด้วย

เห็นได้ว่า ชีวิตของพี่สงที่มีการศึกษาค่ำ ได้ทำงานไปตามที่ต่าง ๆ และเปลี่ยนงานมาหลายงาน จนช่วงหนึ่งของชีวิตต้องกลายมาเป็นคนไร้บ้าน แต่เมื่อพี่สงได้งานประจำ มีรายได้แน่นอน และในกรณีนี้มีห้องว่างของเทศบาลที่ให้พี่สงอาศัยอยู่ได้ การพลิกผันจากคนที่นอนบริเวณศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ก็กลายเป็นคนที่มีที่หลับที่นอนเป็นที่เป็นที่ทางได้ กรณีนี้เห็นได้ชัดว่าช่วงก่อนการกลายมาเป็นคนไร้บ้าน พี่สงผ่านการทำงานที่ไม่ได้มีหลักประกันอะไรมากมาย เปลี่ยนงานเป็นระยะ ๆ ช่วงการทำงานที่ไม่มั่นคง เปลี่ยนงานบ่อย ๆ นี่เป็นระยะที่ล่อแหลมและเสี่ยงสูงที่จะกลายมาเป็นคนไร้บ้าน

กรณีของ “รัก” ที่เป็นคนไร้บ้านเพศทางเลือก ที่มีความขัดแย้งกับครอบครัวดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในช่วงชีวิตก่อนที่จะกลายมาเป็นคนไร้บ้านเต็มตัว รักก็เผชิญกับช่วงของการทำงานที่ไม่มั่นคง ไม่แน่นอน เปลี่ยนงานไปเรื่อย ๆ

รักเมื่อตอนออกจากบ้านครั้งแรก ได้ไปหางานทำที่กรุงเทพฯ โดยไปสมัครงานกับบริษัทรับสมัครงานที่หัวลำโพง แต่ถูกหลอกให้ไปทำงานกับเรือประมง รักทำงานกับเรือประมงไม่นานก็หนีออกมาและได้ไปหางานกับบริษัทหางานอีก คราวนี้ได้ไปทำงานปั้มน้ำมัน แต่ทำได้ประมาณ 3 เดือน ก็ออกและยังไม่ได้รับเงิน เพราะทางปั้มน้ำมันบอกว่านายหน้าได้เอาเงินเดือนไปก่อนแล้ว 3 เดือน เป็นค่านายหน้า รักเคยทำงานเป็นคนดูแลทำความสะอาดของบริษัทรับจ้างทำความสะอาด เคยเปลี่ยนงานมาขายของ เคยไปทำงานที่ซ่อง (แอบแฝง โดยทำเป็นร้านเหล้า) ที่จังหวัดชุมพร ที่นี่มีพนักงานขายบริการทั้งหญิงและสาวสอง เกือบทุกคืนพนักงานจะถูก “ออฟ” หมดทุกคน เนื่องจากร้านตั้งอยู่ไกล ไม่ค่อยมีร้านแบบนี้มากนัก ลูกค้าจึงเยอะ รักทำงานอยู่ที่นี่หลายปีก่อนจะกลับมาทำงานที่ขอนแก่นโดยมาทำงานที่ร้านหมูกระทะ ทำอยู่ประมาณ 4-5 เดือน หลังจากร้านเลิกกิจการ รักจึงมาอาศัยอยู่บริเวณ บขส.

กรณีของ “หล้า” ที่ได้กล่าวมาก่อนแล้ว หรือคนไร้บ้านคนอื่นก็เช่นกัน ที่ช่วงชีวิตก่อนออกมาเป็นคนไร้บ้าน ต้องเผชิญกับการตกงานซ้ำซาก เป็นช่วงชีวิตที่ทุกอย่างเข้าสู่ภาวะย่ำแย่ จะทางเลือกของชีวิตแทบไม่เหลือให้เลือก นอกจากมาใช้ชีวิตแบบคนไร้บ้าน

ภายใต้ข้อจำกัดของตัวคนไร้บ้าน เช่น การศึกษาต่ำ ยาจน เครือข่ายทางสังคมจำกัด พุนทางสังคมอื่น ๆ มีน้อย ทำให้คนหลายคนต้องจากภูมิลำเนาของตนเองออกมาหางานทำ การอยู่ต่างถิ่นยิ่งทำให้เครือข่ายทางสังคมยังมีน้อย ถ้าอยู่หมู่บ้านตัวเองยังพอมีคนให้ความช่วยเหลือพึ่งพาได้บ้าง บริบทของคนกลุ่มนี้ทำให้งานที่ทำมักเป็นงานที่ใช้แรงงานเป็นหลัก ซึ่งก็เป็นงานที่มีรายได้น้อย สวัสดิการไม่มี

ความมั่นคงของงานไม่แน่นอน หากไม่สามารถปรับตัว ทำงานดังหลักไม่ได้ คนจำนวนหนึ่งในที่สุดก็หลุดจากวงจรการใช้ชีวิตแบบคนส่วนใหญ่กลายมาเป็นคนไร้บ้าน

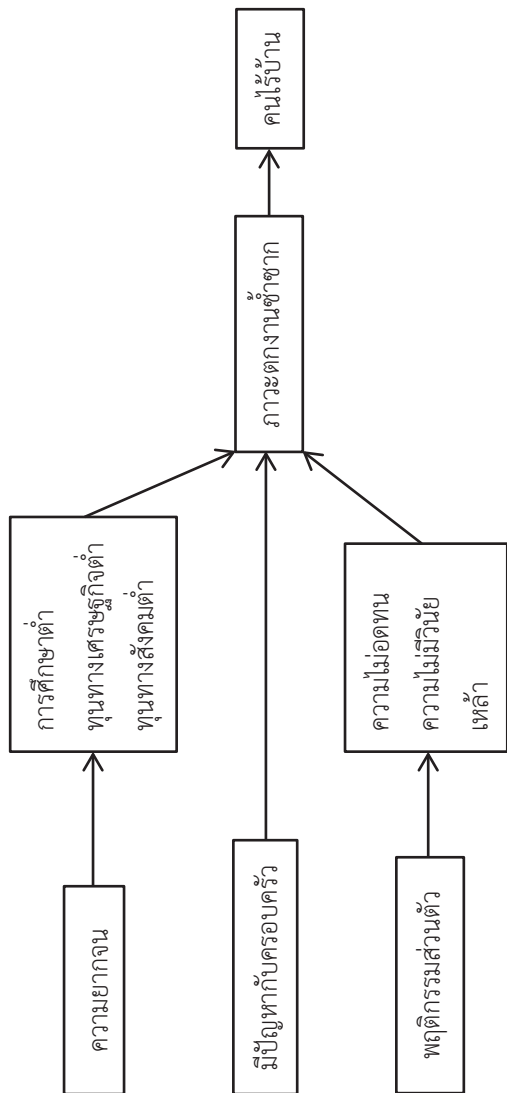
ช่วงการตกงานซ้ำซากนี้ถือเป็นช่วงที่สำคัญ เนื่องจากสะท้อนปัจจัยทางโครงสร้างสังคมที่เกี่ยวข้องว่ายังมีปัญหา เช่น การหลอกลวง การเอารัดเอาเปรียบค่าแรง งานไม่มีสวัสดิการเท่าที่ควร เป็นต้น การกลายเป็นคนไร้บ้านมันจึงไม่ใช่ปัญหาเฉพาะที่ตัวคนไร้บ้านหรือครอบครัวของพวกเขาเท่านั้น แต่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางโครงสร้างสังคมด้วย การเรียนรู้และการแก้ไขปัญหาคนไร้บ้านจึงเป็นเรื่องของสังคมโดยตรง トラบใดที่สังคมยังมีความเหลื่อมล้ำสูง โครงสร้างพื้นฐานไม่ดี สังคมก็จะยังผลิตคนไร้บ้านออกมา ซึ่งในอนาคตอาจเป็นไปได้ว่าหากสถานการณ์เหล่านี้ยังคงดำเนินอยู่ ปรากฏการณ์คนไร้บ้านหน้าใหม่ที่จะเกิดขึ้นย่อมส่งผลให้จำนวนของคนไร้บ้านเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย

ช่วงตกงานซ้ำซากนี้ ยังมีความสำคัญในแง่ของการป้องกันการเกิดคนไร้บ้านหน้าใหม่ได้ หากองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถตรวจจับได้ถึงคนที่มีสถานะเช่นนี้ และทำงานเชิงรุก เข้าไปช่วยเหลือ เพื่อให้หลุดออกจากวังวนของสถานะตกงานซ้ำซาก เพื่อให้สามารถตั้งตัวขึ้นมาได้อีกครั้ง จะเป็นการทำงานป้องกันการเกิดคนไร้บ้านหน้าใหม่ที่มีประสิทธิภาพดีกว่า และง่ายกว่าให้เป็นคนไร้บ้านระยะหนึ่งแล้วเข้าไปแก้ปัญหา ซึ่งคนไร้บ้านอาจปรับตัวกับสถานะคนไร้บ้านได้แล้ว หรืออาจถูก “วัฒนธรรมคนไร้บ้าน” ล็อกให้เป็นคนไร้บ้านต่อไป [8]

Ravenhill [8] ได้ศึกษาคนไร้บ้านในประเทศอังกฤษ และได้เสนอว่า สิ่งสำคัญที่ทำให้เด็กและเยาวชนกลายเป็นคนไร้บ้านนั้นไม่ใช่ปัจจัยทำนาย (Predictor Factors) (ได้แก่ ช่วงเวลาการดูแลหรือออกจาก การดูแลตามที่กฎหมายกำหนด การย้ายบ้านหรือโรงเรียนบ่อย การล่องละเมิด เครือข่ายทางสังคมอ่อนแอ การหนีออกจากบ้าน การออกจากบ้านก่อนอายุ 16 ปี มีปัญหากับครอบครัว ความสัมพันธ์ของพ่อแม่มีปัญหา พ่อเลี้ยงหรือแม่เลี้ยงเข้ามาอยู่ในครอบครัว ความรุนแรงในครอบครัว เหตุการณ์กระทบกระเทือนจิตใจ การมีบ้านไม่มั่นคงนาน ถูกล้อเลียน

การขาดเรียนบ่อย) แต่เป็นการสะสมของตัวกระตุ้น (Triggers) ในช่วงเวลาที่ผ่านมา ซึ่งในการศึกษาพบว่า มีระยะเวลาเฉลี่ยนาน 9 ปี ตั้งแต่เริ่มมีตัวกระตุ้นจนกลายมาเป็นคนไร้บ้าน และตัวการสำคัญไม่ใช่เหตุการณ์นั้น ๆ โดยตัวของมันเอง แต่เป็นผลกระทบและปฏิกิริยาจากคนอื่นที่เกิดขึ้นต่างหากที่ทำให้เกิดตัวกระตุ้นการกลายมาเป็นคนไร้บ้าน

หากเปรียบเทียบการศึกษานี้กับงานของ Ravenhill จะพบว่าลักษณะของปัจจัยที่เกี่ยวข้องคล้ายกัน คือ มีความซับซ้อน หลากหลาย และเชื่อมโยงกัน ส่วนช่วงเวลาก่อนกลายมาเป็นคนไร้บ้านตามที่ Ravenhill เสนอ คือ ช่วงเวลาสะสมของตัวกระตุ้นต่าง ๆ ในขณะที่งานชิ้นนี้พบว่า ช่วงตกงานซ้ำซากเป็นช่วงเวลาที่คุณไร้บ้านมักจะเผชิญก่อนที่จะกลายมาเป็นคนไร้บ้าน ความแตกต่างนี้อาจเกิดจากลักษณะโครงสร้างสังคม วัฒนธรรมที่แตกต่างกันก็เป็นได้ เช่น ระบบการศึกษา สวัสดิการสังคม การบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวกับแรงงาน เป็นต้น

ภาพที่ 2 แสดงแผนผังกระบวนการกลายเป็นคนไร้บ้าน

ข้อเสนอแนะ

1. สาเหตุที่ทำให้เป็นคนไร้บ้านมีหลากหลาย และมักจะมีหลาย ๆ สาเหตุร่วมกัน การแก้ปัญหาจึงควรพิจารณาเป็นราย ๆ หรือกลุ่มย่อยไป ไม่ควรใช้มาตรการเดียวกับทุกราย

2. คนไร้บ้านหลายคนมีลักษณะส่วนบุคคลที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการกลายมาเป็นคนไร้บ้าน เช่น ดิตเหล้า ขาดความรับผิดชอบ ไม่มีวินัย ฯลฯ ดังนั้น การแก้ปัญหาจึงควรเริ่มที่ลักษณะดังกล่าวก่อน หรืออย่างน้อยทำควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านอื่น ๆ เพราะหากลักษณะที่เป็นปัญหาเหล่านี้ไม่ได้รับการแก้ไข เมื่อพัฒนาด้านอื่นๆ ไป ปัญหาเดิม ๆ ก็จะเข้ามาทำให้สิ่งที่พยายามพัฒนาล้มเหลวได้

3. คนไร้บ้านจำนวนหนึ่ง โดยเฉพาะ ที่คนที่เป็นคนไร้บ้านมานาน สามารถปรับตัวกับการใช้ชีวิตแบบไม่มีบ้าน ได้ ขณะเดียวกันปัญหาต่างๆ ที่ทับซ้อนหมักหมมมานาน ทำให้คนไร้บ้านจำนวนหนึ่งไม่มีความหวังในชีวิต ซึ่งส่งผลกระทบต่อความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาตัวเองให้หลุดพ้นจากการเป็นคนไร้บ้าน การแก้ปัญหาจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงกระบวนการพัฒนาทางจิตใจด้วย

4. ระบบการศึกษา โดยเฉพาะ การศึกษาขั้นต้น ควรจะมีส่วนในการพัฒนาศักยภาพให้ผู้เรียนสามารถใช้ชีวิตได้ดี ในสภาพสังคมที่เป็นอยู่ ไม่ใช่เพียงเพื่อสอบหรือเพื่อใช้สำหรับศึกษาต่อชั้นที่สูงขึ้น คนไร้บ้านส่วนใหญ่มีการศึกษาไม่สูง การศึกษานี้ควรจะทำให้ผู้เรียนคิดเป็นในระดับหนึ่ง และถ้าไม่ได้เรียนต่อก็ต้องสามารถออกมาใช้ชีวิต ทำมาหาเลี้ยงชีพได้

5. คนไร้บ้านจำนวนหนึ่งมีสาเหตุมาจากการดิตเหล้า รัฐจึงควรเข้ามาควบคุมเรื่องนี้อย่างจริงจัง

6. เนื่องจากการกลายมาเป็นคนไร้บ้าน มักจะต้องผ่านช่วง “ตกงานซ้ำซาก” หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรมีมาตรการเชิงรุกที่สามารถสอดส่องได้ว่าใครกำลังอยู่ในช่วงนี้ หรือเป็นกลุ่มเสี่ยงที่เข้าสู่สภาวะ “ตกงานซ้ำซาก” เพื่อที่จะได้เข้าไปให้คำแนะนำ พัฒนาทักษะ หางานให้ทำ เพื่อให้หลุดออกจากสภาวะนี้ และ

สามารถพัฒนาให้มีชีวิตที่ความมั่นคงได้ อันที่จริงหน่วยงานของรัฐหลายหน่วยงานก็มีภาระกิจดังกล่าวอยู่แล้ว แต่การทำงานกับกลุ่มนี้ จำเป็นต้องปรับวิธีคิด และวิธีการทำงานเพื่อให้เข้าถึงกลุ่มนี้ได้อย่างจริงจัง นอกจากนี้ รัฐควรมีมาตรการที่สามารถแก้ปัญหาการเอารัดเอาเปรียบในการจ้างงาน โดยเฉพาะกับกลุ่มคนชายขอบที่อำนาจต่อรองต่ำ

เอกสารอ้างอิง

- [1] Khon Kaen Gross Provincial Product Committee. September 2014. (n.d.). Retrieved on December 30, 2015, from <http://Klang.cgd.go.th/kkn>.
- [2] Khon Kaen Gross Provincial Product Statistics 2003. (n. d.). Retrieved on December 30, 2015, from www.khonkaenpoc.com/khonkaen.
- [3] Chompook, P., & Samakkeekarom, R. (2015). *Survey Report of Homeless Pople and Street Patient in Khon Kaen Municipal*. Coordination and Support Project for Homeless People and Street Patient Survey. (In Thai).
- [4] Visetpricha, B. (2003). *World of Homeless People*. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organisation). (In Thai).
- [5] Visetpricha, B. (2003). Ways of Homeless People Life: Virieties At The Marginal City. *Parichart Journal*. 15(2), 73-73. (In Thai).
- [6] Rakyutidharm, A. (2016). *Homeless: Journey to Loneliness*. Bangkok: Thai Health Promotion Foundation.
- [7] Pitukthanin, A. et al. (2016). *Report of Population In-Depth Survey of Homeless People in Bangkok and Related Area*. Bangkok: Thai Health Promotion Foundation. (In Thai).

- [8] Ravenhill, M. (2008). *The Culture of homelessness*. Abingdon, Oxon: Ashgate Publishing Group.
- [9] *Survey Data of Homeless People in Khon Kaen Municipal 2016*. (2016). (unpublished document).